

احكام و آداب
معلمان و استادان

مسعود صفي ياري

زير نظر محمد حسين فلاح زاده

صفی یاری، مسعود، ۱۳۴۷
احکام و آداب معلمان و استادان / مسعود صفی یاری، با راهنمایی
محمد حسین فلاحزاده
به سفارش ستاد احیاء امر به معروف و نهی از منکر. قم:
نورالسجاد، ۱۳۸۹
۱۴۴ ص ریال: ۱۲۰۰۰: ۱-۳۹-۵۲۲۰-۶۰۰-۹۷۸
فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا کتابنامه- 144ص به
صورت زیر نویس
موضوع: معلمان- اخلاق حرفه‌ای- جنبه‌های مذهبی- اسلام و
آموزش و پرورش- احادیث روابط با شاگردان- فقه جعفری-
رساله عملیه- وضع حقوقی و قوانین.
۳۱۳۸۹ الف ۷ ص bp254/4 ۲۹۷/۶۵۳

احکام و آداب معلمان و استادان

مسعود صفی یاری

ناشر: نورالسجاد

صفحه آرا: زهرا جلالوند

چاپ: افق

تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۸۹/ اول

شمارگان: ۳۰۰۰

قیمت: ۱۳۰۰ تومان

تلفن: ۰۹۱۲۷۵۱۰۵۲۹، ۰۲۵۱-۷۸۳۵۵۵۴

Email: sajjad@ketabeqom.com

استاد است نورالسجاد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۲۰-۳۹-۱

فهرست مطالب

مقدمه مؤلف ۹

سخن ناشر ۱۰

فصل اول: سیامی معلم

سیامی معلم ۱۵

معلمی هنری خدایی ۱۸

رسالت معلم ۲۰

فصل دوم: آداب معلمی

بایسته‌های معلمی ۲۵

بصیرت: ۲۵

خلوص نیت: ۲۷

احراز صلاحیت و شایستگی در امر تعلیم ۳۰

خودسازی ۳۱

استقامت در هدف ۳۳

- ۳۵ ..... حلم و بردباری
- ۳۷ ..... محبت و حسن ظن
- ۳۸ ..... مخاطب شناسی
- ۳۹ ..... آشنایی با مهارت‌های ارتباطی
- ۴۰ ..... تقویت بعد علمی و تخصصی
- ۴۱ ..... هنر خوب شنیدن
- ۴۳ ..... رعایت ظواهر
- ۴۴ ..... تواضع
- ۴۶ ..... پرهیز از غرور علمی
- ۴۸ ..... عالمانه سخن گفتن
- ۵۱ ..... انتقال معلومات
- ۵۳ ..... خطر در کمین است
- ۵۳ ..... حقوق شاگرد از نگاه امام سجاده^۷
- ۵۵ ..... معلم و تربیت دینی کودکان
- ۶۱ ..... یک کلاس معنوی
- ۶۴ ..... هر چه می‌خواهی بپرس!
- ۶۶ ..... محبوبیت معلم
- ۷۰ ..... نقش معلم در بالا بردن کیفیت آموزشی
- ۷۲ ..... معلم باوقار
- ۷۵ ..... معلم با اخلاق
- ۷۹ ..... بیان و شیوه انتقال مطالب
- ۸۱ ..... معلمین و رعایت چند نکات ظریف

۸۳.....معلمین و خصوصیات اجتماعی

۸۵.....کلاس داری موفق

فصل سوم: احکام معلمان و استادان

۸۷.....احکام معلمان و استادان

۸۹.....وظایف عبادی معلمان

۱۰۲.....کلاس های مختلط و استاد غیر همجنس

۱۰۶.....امر به معروف ونهی از منکر

۱۰۸.....بیت المال و لوازم مدرسه و دانشگاه

۱۰۹.....مواد درسی

۱۲۰.....کم کاری

۱۲۷.....مکان تدریس

۱۳۰.....حق التدریس و وظایف مالی

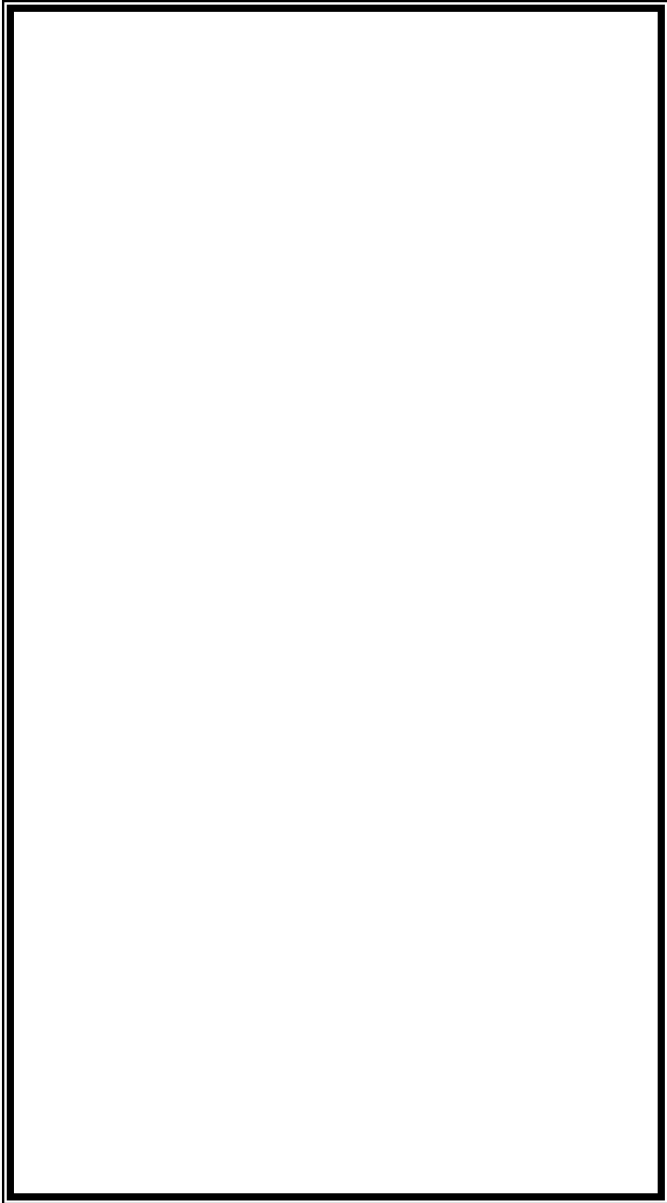
۱۳۲.....با معلمان

۱۴۳.....تنبيه شاگردان

۱۴۸.....ارفاق و تقلب

۱۵۰.....همکاری آموزشی با مؤسسات بیگانه

۱۳۹.....فهرست منابع

مقدمه مؤلف

تعلیم و تربیت از نظر اسلام اساسی‌ترین کار و رسالت معلمی اساسی‌ترین و سنگین‌ترین مسئولیت است. تزکیه، تربیت و آموزش انسانها و در نتیجه تعالی و رشد جامعه اسلامی اصول و اهداف مقدسی هستند که هر معلم و استادی باید در پی آن باشد و با جهد و تلاش، اشتیاق و رغبت و عشق وافر تشنگان علم و معرفت را سیراب سازد. تجلیل از معلم، تجلیل از علم است و سپاس از انسانی است که نهایت آفرینش را تأمین می‌کند و رشد و تعالی فرزندان این مرز و بوم را رقم می‌زند. معلم انسانی است که همچون شمع آب می‌شود تا مشتاقان هدایت و پروانگان وصل را در آسمان خوبی‌ها و فضیلت‌ها به پرواز درآورد. آنچه در پی می‌آید اشارتی است به جایگاه، آداب و احکام معلمی و استادی که در سه فصل تقدیم حضور معلمان و استادان گرانقدر می‌گردد:

فصل اول: سیمای معلم، فصل دوم: آداب معلمی،
فصل سوم: احکام معلمان و استادان؛ باشد که مقبول
افتد.

مسعود صفی‌یاری

سخن ناشر

از دیدگاه اسلام، همان‌گونه که دین راهنمای اندیشه و اخلاق و عبادات است، راهنمای انتخاب‌ها و باید‌ها و نبایدها در همه شؤون زندگی است. طرح پژوهشی - فرهنگی «فقه و زندگی» با این عقیده شکل گرفت که اسلام پاسخ‌گوی نیازهای بشر در همه عرصه‌های زندگی است. رفتار و اعمال روزمره هر انسان صدها حکم واجب و مستحب و شرایط حقوقی و اخلاقی دارد که دانستن آن در سلامت روابط اجتماعی و تکامل اخلاقی و معنوی انسان اثر

می‌گذارد، همچنین صدها حرام و مکروه دارد که انجام آن فضای زندگی فردی و اجتماعی را تیره و تاریک می‌سازد.

از آنجا که بسیاری از مشکلات اجتماعی، ناشی از ندانستن احکام الهی و عمل نکردن به قوانین فقهی است، اگر دولت‌ها و مردم احکام و دستورهای حیات‌بخش الهی را بشناسند و به آن عمل کنند زندگی هر روز شیرین و شیرین‌تر می‌شود و زمینه برای رشد معنوی و سعادت جاودانی فراهم می‌گردد.

نویسنده محترم این اثر، همچون سایر نویسندگان مجموعه کتب فقه و زندگی، با بهره‌گیری از قرآن، سنت، فقه اهل بیت، اخلاق اسلامی و اصول مسلم عقلی، سعی کرده که وظیفه و تکلیف الهی و دینی استادان و معلمان محترم را، در رابطه با مسائل مورد نیاز تبیین کرده و آن‌ها را برای عمل به واجبات و مستحبات الهی راغب و نزدیک‌تر و از مکروهات و محرمات دور نماید؛ که جا دارد از قلم شیوا و تلاش محققانه ایشان تشکر و قدردانی شود.

همچنین از تمام مسئولان و دست‌اندرکاران، به ویژه حجج اسلام محمود مهدی‌پور و محمد حسین فلاح‌زاده که نظارت علمی این مجموعه را به عهده دارند، و «دبیر ستاد احیاء امر به معروف و نهی از منکر»، جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج سید احمد زرگر و تشکل‌های مردمی ستاد، که با راهنمایی و حمایت‌های مالی ما را در چاپ و نشر این مجموعه یاری می‌دهند، تشکر و قدردانی می‌شود. دیدگاه علمی و تجربی خویش را به نشانی: قم، خ معلم، ۱۶ متری عباس‌آباد، جنب مدرسه شهیدین پژوهشکده امر به معروف و نهی از منکر ارسال کنید و ما را در ارائه بیشتر و بهتر خدمات فرهنگی یاری فرماید.

والله ولی التوفیق

قم - انتشارات نورالسجاد

فصل اول

سمای معلم

معلم شهید استاد مطهری (قدس سره):

معلم باید نیروی فکری متعلم را پرورش دهد و او را به سوی استقلال، رهنمون شود.

سیمای معلم

از دیرباز آدمی برای رهایی از ظلمت و گمراهی و پرواز به سوی نور از وجود نورانی معلم بهره گرفته است تا با کلام جان‌بخش او بال و پر گیرد و بر کرانه‌های کمال پرواز کند. به راستی این وجود نورانی که بر گستره اندیشه بشر سایه افکنده کیست که می‌تواند آفاق را روشن، فطرت‌ها را بیدار و ارزش‌ها را به نمایش گذارد؟ از کدامین تبار است و جایگاه و خاستگاهش کجاست؟

معلم؛ یعنی آموزنده و آموزاننده که با مدرّس، آموزگار و استاد هم‌معنا است. اگر از دید پیشینیان به معلم بنگریم، معلم کسی است که جامع علوم عصر خود

و واضح بخشی از دانش هاست؛ چنان که به ارسطو، که حکمت را تدوین و منطق را گردآوری کرد، «معلم اول» گفته‌اند و ابونصر فارابی را که حکمت یونانی را ترجمه کرد «معلم ثانی» نامیده‌اند و برخی مانند ابن مسکویه و دیگران ابن سینا را «معلم ثالث» دانسته‌اند.^۱

در فرآیند آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت) معلم، چهره‌شاخصی است که می‌کوشد مهارت‌ها و دانش‌های خود را به صورتی هدف‌مند به فراگیران برساند و در آن‌ها تغییر رفتاری ایجاد نماید.

دکتر علی اکبر سیف، «معلم» را کسی می‌داند که با یک یا چند دانش‌آموز به رفتار تعاملی می‌پردازد و هدفش این است که در دانش‌آموز تغییری ایجاد نماید. این تغییر چه شناختی باشد و چه نگرشی و حرکتی (مهارتی) از سوی معلم یک تغییر هدف‌مند است.^۲

۱. لغت نامه دهخدا، ش ۱۴، ص ۲۱۱۷۸.

۲. سیمای معلم، احمد صافی، ص ۲۱.

آیت الله مظاهری در این باره می گوید:

در جامعه انسانی، اساسی ترین کار، تعلیم و تربیت است و کسی که این رسالت را بر دوش می کشد معلم است. معلمی به هر گونه تلاشی که برای هدایت، تکامل و آموزش انسانها صورت می گیرد اطلاق می شود. از همین روست که پیامبران، معلم بشر خوانده می شوند. همچنین پدر و مادر و دیگر اعضای خانواده نسبت به کوچکترها نقش معلم را دارند، ولی در نام گذاری گروه های مختلفی که وظیفه تعلیم و تربیت را بر عهده گرفته اند در اصطلاح تنها به یک طبقه «معلم» می گویند؛ یعنی همان کسانی که رسالت آموزش و پرورش فرزندان ما را از کودکی و ابتدایی تا دوره جوانی و آموزش عالی بر عهده می گیرند!

معلمی هنری خدایی

معلمی جلوه‌ای از عظمت و قدرت خداوند است که در نخستین آیاتی که از سوی خداوند بر قلب نازنین رسول خدا^ع نازل شد بدان اشاره شده است:

(اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي
خَلَقَ خَلْقَ الْإِنْسَانَ مِنْ
عَلَقٍ اِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ
الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ
الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ)^۱

بخوان به نام پروردگارت که جهانیان را آفرید، انسان را از خون بسته سرشت و پروردگارت که کریم‌ترین است؛ همان که آموخت با قلم، آموخت به انسان آنچه را که نمی‌دانست.

در این آیات خداوند متعال به عنوان معلم خواننده شده و ظریف‌تر اینکه معلم بودن خداوند، دقیقاً بعد از

---

۱. سوره علق، آیات ۱ تا ۵.

نعمت آفرینش، یعنی پیچیده‌ترین و بهترین شاهکار خلقت (انسان) آورده شده است. حضرت امام خمینی^۱ در این خصوص می‌فرماید:

معلم اول، خدای تبارک و تعالی است... به وسیله وحی مردم را دعوت می‌کند به نورانیت، دعوت می‌کند به کمال، دعوت می‌کند به محبت، دعوت می‌کند به مراتب کمالی که از برای انسان است.^۱

و معلمی اقتدا به پیامبر اعظم^۶ است که فرمود:
«أَرْسَلْتُ بِالْتَّعْلِيمِ» مبعوث شده‌ام تا معلم بشر شوم.^۲

پیامبر معلّمی بود که براساس آیات قرآن کریم دو هدف را دنبال کرد؛ نخست تزکیه و تربیت و دیگری آموزش معارف قرآنی و حکمت الهی.^۳

۱. مشعل هدایت، ص ۱۰.

۲. کنز العمال، ج ۱۰، ص ۱۴۷.

۳. جمعه، آیه ۲.

پیامبر آمد تا هم در زمینه علم و دانش و هم در عرصه اخلاق و معنویت به صورت توأمان انسانها را رشد داده و بعد علمی و معنوی آنان را تقویت کند؛ باشد که چنین باشیم!

رسالت معلم

رسالت راستین معلم، رسالت پاک انبیاء است. معلم، کسی است که جز انسان‌سازی و کمال بخشیدن هدفی ندارد؛ همسایه انبیاء است؛ رسول راستی و درستی و سفیر صداقت و سرافرازی است.

معلم کسی است که تشنگان معرفت و دانش را به آب حیات می‌رساند. خدا و یکصد بیست و چهار هزار رسول، همه اولیاء و پاکان و برگزیدگان، که قله‌های آفتابی و دوردست‌ها را مسخر انسان می‌کنند، همگی معلم‌اند. اگر قدردان معلم نباشیم، خوبی، زیبایی، عظمت و فضیلت را نادیده گرفته‌ایم. مرحوم ملا احمد نراقی^۱ از علمای بنام شیعه در باب مقام معلم می‌گوید:

معلم باید قصدش از آموختن، قرب به خدا، ارشاد و رسیدن به ثواب باشد؛ نه جاه و

ریاست و شهرت. معلم باید نسبت به شاگردان مهربان باشد و پیوسته آنان را اندرز دهد و اندازه فهم شاگرد را در تدریس رعایت کند و با ملایمت با او سخن گوید و درشتی نکند. چیزی که خلاف واقع است تدریس نکند. در آموختن نباید مضایقه کند و بخل بورزد و باید مطالبی را که شاگرد قادر به درک آن نیست بدو نیاموزد.^۱

تجلیل از معلم پاسداشت انسان‌هایی است که همچون شمع آب شدند تا مشتاقان هدایت و پروانگان وصل در آسمان خوبی‌ها و فضیلت‌ها به پرواز در بیایند. تکریم معلم نکوداشت یاد و نام شهیدی است مطهر که روز معلم را با علم، بصیرت، ایثار، عشق و شهادت پیوند داده است. همان معلم شهیدی که دغدغه اصلی‌اش پالایش

جامعه دینی از کجی‌ها و انحراف‌ها بود و در این راه از تیر بدخواهان و کج‌اندیشان نهراسید. مطهری، معلمی بود که با کوله‌باری از اندیشه‌های ناب و اصیل اسلامی و با تمام توان از اسلام ناب دفاع کرد و با صلابت در مقابل دو جبهه روشنفکران غرب‌زده و متحجرین بی‌درد ایستاد و از دین و مقتضیات زمان و جاذبه و دافعه علوی سخن گفت.^۱

فصل دوم

آداب معلمی

امام خمینی ۱

معظم امانت داری است که انسان امانت اوست.

بایسته‌های معلمی

۱. بصیرت:

«بصیرت» در لغت به معنای بینش، دانایی، هوشیاری و آگاهی است و در اصطلاح به عقلی که با نور قدسی منور و به شعاع هدایت الهی آراسته گشته است اطلاق می‌گردد. انسان بصیر در وادی معرفت دچار حیرت و سرگردانی نمی‌شود، حقایق را آن‌گونه که هست می‌بیند و با تزکیه نفس و تصفیه دل از زنگار گناه و معصیت به درجه حکمت نایل می‌گردد. بدیهی است، معلم بصیر و حکیم شاگردانی بصیر و حکیم تحویل جامعه خواهد داد.

به عبارتی دیگر بصیرت، روشن‌بینی، اندیشمندی و دانایی حکیمانه و انسانی است؛ که همچون چراغی پرنور

در شب تاریک نورافشانی می کند و مانع از سقوط انسان در جهالت، ضلالت و حیوانیت می گردد.

امام صادق علیه السلام می فرمایند:

(الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ
بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى
غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ
سُرْعَةَ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا)

کسی که بدون بصیرت اقدام به کاری کند
مانند رهروی است که گام در راه انحراف
گذاشته و هرچه سریع تر پیش رود
فاصله اش با مقصد بیشتر می شود.

اساتید و معلمان بزرگوار باید قبل از هر چیز به شأن، جایگاه، موقعیت، وظایف و اقتضائات معلّمی و استادی توجه نموده و با شناخت محیط پیرامون خویش، زمینه را برای دست یابی به بصیرت اخلاقی در سایه تعلیم و تربیت واقعی و همه جانبه و نیل به جامعه اخلاقی و دینی فراهم نمایند. برای این کار خود معلمان نیازمند کسب بصیرت هستند.

۲. خلوص نیت:

«نیت» جایگاه کلیدی در ارزش‌گذاری اعمال انسان داشته و در واقع بسان روحی در کالبد اعمال و رفتار آدمی به حساب می‌آید. اگر اعمال انسان برخوردار از نیتی صحیح مبتنی بر قصد قربت، اخلاص و جلب رضایت الهی باشد به یقین در نزد خداوند متعال مأجور و از آثار دنیوی و اخروی آن، هم خود و هم دیگران بهره‌مند خواهند گشت. اما اگر فعالیت‌ها و عملکردها بر اساس نیت صحیح نباشد و اخلاص و خدامحوری جایی در شئون زندگی افراد نداشته باشد طبیعتاً هم کارها ابر مانده و هم بهره‌ای عاید انجام دهنده کار نخواهد شد.

این مهم، بخصوص در عرصه تعلیم و تربیت، بسیار قابل توجه و تأمل است. چرا که این دو از مهمترین و مؤثرترین فعالیت‌های زیربنایی محسوب شده و در بخش‌های دیگر زندگی نیز تأثیر مستقیم دارند.

اساتید و معلمان گرانقدر حتماً به این نکته توجه

دارند که اولین معلم خداوند بزرگ است و سپس پیامبران عظیم الشان، معصومین: و اولیاء بزرگ الهی عهده‌دار منصب نورانی و پربرکت معلمی می‌باشند و امروز معلمی اقتدا به آن بزرگواران است.

در این مسیر با صبغه الهی و الگوگیری از آن انسان‌های والا مسیر باید تعلیم و تعلم را نورانی کنند و در سایه‌سار اخلاص و تکلیف محوری وظایف خود را به نحو احسن انجام دهند. به یاد داشته باشیم که پیامبر رحمت حضرت محمد بن مصطفی ۶ خطاب به مولای متقیان امیرمؤمنان ۷ می‌فرماید:

لَئِنْ يَهْدِيَّ اللَّهُ عَلَى يَدَيْكَ
رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِمَّا
طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ.^۱

ای علی، اگر خداوند متعال به وسیله تو یک نفر را هدایت فرماید برای تو از هر آنچه خورشید بر آن بتابد بهتر است.

البته هدایت بشر از شئون الهی است و ایجاد تحول و انقلاب روحی و معنوی در مخاطب فقط با توفیق و لطف الهی قابل تحقق است که:

(إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ

وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ)^۱

ای پیامبر، همانا تو هدایتگر هر آنکه دوست داری نمی باشی، بلکه خداوند است که هر که را بخواهد هدایت می نماید و او نسبت به هدایت یافتگان داناتر است.

از قرآن پیاموزیم که فرمود:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ

الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ

وَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ

الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَ

مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ^۱

کسی که می‌خواهد بهره‌ای از آخرت داشته باشد بیشتر از آن بهره‌مند خواهد شد و کسی که فقط در جستجوی بهره مادی و دنیایی باشد آن را به دست می‌آورد، لکن هیچ نصیبی از پاداش اخروی نخواهد داشت.

۳. احراز صلاحیت و شایستگی در امر تعلیم

کسی که می‌خواهد عهده‌دار منصب تعلیم گردد باید قبلاً صلاحیت و شایستگی خویش را برای تصدی چنین مقامی فراهم آورده باشد و این شایستگی در تمام مظاهر وجود او پدیدار باشد، یعنی چهره و گفتار و کردارش نمایانگر اهلیت و شایستگی او برای احراز مقام تعلیم و استادی بوده و اساتید صالح وی نیز صلاحیت او را تأیید و گواهی نمایند.^۲

۱. شوری، آیه ۱۹۰.

۲. آداب تعلیم و تعلم در اسلام، ص ۲۲۹.

۴. خودسازی

در حدیثی از امیرالمؤمنین ^۷ آمده است:

مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ
 إِمَامًا فَلْيَبْدَأْ بِتَعْلِيمِ
 نَفْسِهِ قَبْلَ تَعْلِيمِ غَيْرِهِ
 وَ لِيَكُنْ تَأْدِيبُهُ بِسِيرَتِهِ
 قَبْلَ تَأْدِيبِهِ بِلِسَانِهِ وَ
 مُعَلِّمٌ لِنَفْسِهِ وَ
 مُؤَدِّبُهَا أَحَقُّ بِالْإِجْلَالِ مِنْ
 مُعَلِّمِ النَّاسِ وَ مُؤَدِّبِهِمْ.^۱

هر کس خود را برای راهبری مردم نصب
 نموده است باید پیش از تعلیم دیگران به
 تعلیم خویش بپردازد، کسی که خود را در
 مقام هدایت و تعلیم قرار می‌دهد ادب
 رفتاریش باید پیش از ادب گفتاریش باشد
 زیرا کسی که ادب آموز و معلم خویش است

۱. نهج البلاغه، فیض الاسلام، کلمات قصار، ص ۷۳.

از کسی که تنها معلم و ادب آموز دیگران به
احترام شایسته است.

و در بیانی دیگر می فرماید:

من لم يصلح خلأقه لم
ينفع الناس تاديبه^۱

کسی که به خودسازی و آراستگی اخلاقی
خویش نپردازد تأدیب و تربیت او برای مردم
نیز سودی نخواهد داشت.

به تعبیر شاعر:

بی گهر را علم و فن آموختن

دادن تیغ است دست راهزن

تیغ دادن در کف زنگی مست

به که افتد علم را ناکس به دست

علم و مال و منصب جاه و قرآن

دست آرد در کف بد گوهران

قران چون قلم در دست غداری فتد

---

۱. شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، ص ۲۶۳.

لاجرم منصور بر داری فتد

نقش معلمان در جامعه نقش الگویی است و درست در موقعی که نوجوانان و جوانان به دنبال الگو و سرمشق هستند، ساعاتی از روز خود را با معلم می گذرانند و چه بسا شخصیت، رفتار و گفتار معلم در شکل گیری شخصیت دانش آموز نقش مستقیمی داشته باشد.

از این رو یک معلم باید تلاش کند با تخلق به فضائل اخلاقی و پرهیز از ردائل و اقتدا به معلمین راستین بشریت، بخصوص پیامبر اعظم ۶ دانش آموزان را نه تنها با زبان، که در عمل به اسلام، اخلاق و زندگی انسانی دعوت نماید. معلم خود ساخته، بیش از هر چیز در مقام عمل خود را از هر عیبی پیراسته و وجودش را با فضائل و خوبی ها مزین می کند.

۵. استقامت در هدف

مسئولیت معلمی مسئولیتی بس دشوار و پرزحمت است و برای نیل به موفقیت نیازمند صبر و استقامت و شکیبایی است.

معلم باید با اقتدا به پیامبر اعظم ۶ با استقامت خویش

مسیر را برای رسیدن به هدف هموار کند. خداوند به پیامبر ۶ فرمان داد که:

(فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ)؛^۱

همان‌گونه که فرمان داده شده‌ای استقامت کن.

این سخن به صراحت مسیر سخت و پرمشقت تعلیم و تعلم را روشن می‌سازد و این نکته را یادآوری می‌کند که موفقیت در امر آموزش و پرورش با راحت‌طلبی و عافیت‌طلبی سازگاری ندارد.

---

۱. هود، آیه ۱۱۲.

۶. حلم و بردباری

مسئولیت تعلیم و تربیت امری بسیار ظریف، حساس و بس دشوار است و یک معلم بدون تمسک علمی و عملی به آموزه‌های اخلاقی و پیش زمینه‌های مربوط به آن توفیقی در این مسیر به دست نخواهد آورد. یکی از مهم‌ترین نکات کلیدی که در عرصه تعلیم و تربیت باید جدی گرفته شود برخورداری معلم و استاد از صفت برجسته حلم و بردباری و به تعبیر دیگر سعه صدر است.

قال علی^۷:

أَوَّلُ عِوَضِ الْخَلِيمِ مِنْ

حِلْمِهِ أَنَّ النَّاسَ أَنْصَارُهُ

عَلَى الْجَاهِلِ.^۱

حضرت علی^۷ می‌فرماید:

۱. وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۶۸.

اولین چیزی که انسان بردبار در مقابل حلم و صبرش به دست می آورد این است که مردم او را در برابر نادانان یاری خواهند نمود. تخلق انسان به این صفت عالی آن قدر مهم است که امیرالمؤمنین^۱ توصیه می کند:

إِنْ لَمْ تَكُنْ حَلِيمًا
فَتَحَلَّمْ فَإِنَّهُ قَلٌّ مَنْ
تَشَبَّهُ بِقَوْمٍ إِلَّا وَ أَوْشَكَ
أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ.^۱

اگر بردبار نیستی، خود را به حلیمی بزن (با تمرین و ممارست) چه اندک هستند کسانی که خود را به شکل قومی درآورده اند و جزء آنها نشدند.

و در روایتی از پیامبر اکرم^۶ آمده است؛

مَا جُمِعَ شَيْئٌ إِلَيَّ أَفْضَلَ
مِنَ الْعِلْمِ إِلَيَّ الْجِلْمِ.^۱
هیچ جمعی بهتر از جمع کردن بین علم و
حلم نیست.

۷. محبت و حسن ظن

یکی دیگر از صفات لازم برای یک معلم، که البته در جای خود پدید آورنده صفت حلم و خوش رویی خواهد شد، داشتن نگاهی خوشبینانه و رفتار محبت آمیز با شاگرد ستیزه جو و لجباز خویش است. محبت منطقی و به موقع استاد به شاگرد زمینه جذب، هدایت و حق پذیری را در او بارور ساخته و وی را مرید استاد خواهد کرد. بنابراین، شایسته است استاد با راه‌های محبوب شدن نزد شاگرد آشنا شده و عوامل نفرت‌زا را شناسایی و از آن پرهیز نماید.

---

۱. منیة المرید، ص ۵.

تجربه نشان داده شاگردانی که به معلم خود عشق پاک و بی‌آلایش ورزیده‌اند مانند کودکی آرام و مطمئن که خود را به مادر می‌سپارد پا به پای استاد طی طریق نموده و با عنایات حضرت حق تعالی و زحمات راهنما و مرشد دل‌سوز خویش ره یافته و به مقصد رسیده‌اند. آگاهان امر تربیت معتقدند:

اگر می‌دانستیم که کودک تنها از کسانی
تبعیت می‌کند که مورد احترام اوست آموزش
قوانین و ارزش‌ها را در قالب محبت و
احترام یاد می‌دادیم!

۸. مخاطب شناسی

انسانها از لحاظ روحیات، سلیق، شخصیت، فرهنگ و آداب و رسوم فردی و خانوادگی و اجتماعی با یکدیگر متفاوت هستند. کلاس مجموعه‌ای از همین افکار و باورهای متفاوت و بعضاً متضاد است که در اختیار استادی قرار می‌گیرد که مسئول است برای

موفقیت و حصول نتیجه با این محیط تعامل مناسب و مفید داشته باشد.

برای این تعامل، استاد الزاماً باید آگاهی‌ها و تجربیات و مطالعات گوناگونی در زمینه‌های مختلف تربیتی و ظرافت‌های کار با گروه سنی مخاطب و اقتضائات کلاسی با شرائط و ویژگی‌های مذکور داشته باشد. او باید بداند چگونه با جوان برخورد داشته باشد، با نوجوان چگونه رفتار کند و با کودکان با چه زبانی سخن گوید.

۹. آشنایی با مهارت‌های ارتباطی

نخستین نقش معلم درس دادن است؛ یعنی بتواند اندوخته‌های ذهنی و علمی خود را در قالبی گیرا، آسان و با بیانی شیوا و رسا و بهره‌گیری از اصول روان‌شناختی در گفتار و رفتار به دانش‌آموزان انتقال دهد. برای این منظور، شایسته است معلم از فنون و مهارت‌های آموزش، اصول آموزش و پرورش و روانشناسی عمومی آگاهی کافی داشته باشد. معلم موفق بخوبی می‌داند که در چه جایگاهی، با چه شاگردانی و

در چه سطحی از دانش و عقل تدریس کرده و بر این نکته ظریف واقف است که در یک کلاس آموزشی هر چند فراگیران از لحاظ سن و سال یکسان باشند، ولی از نظر رشد ذهنی و تحول شناختی با هم یکسان نباشند. بر این اساس سطح دریافت، احساس علاقه و نیازهای دانش آموزان متفاوت خواهد بود. پس باید با شناخت کامل این تفاوت‌ها را تشخیص داده و با اشراف بر شرایط مالی، عاطفی، بهره هوشی و موقعیت خانوادگی انتظارات خود را در حد توان آنان گردانند. به عبارت دیگر، معلم باید بداند چه چیزی را یاد می‌دهد، و چگونه باید آن را بیاموزاند؟^۱

۱۰. تقویت بعد علمی و تخصصی

معلم باید با شیوه‌های صحیح آموزشی و تربیتی آشنا بوده و همواره با مطالعات مستمر و عمیق در جریان مسائل علمی روز قرار بگیرد. به عبارتی دیگر در عصر

---

۱. مشعل هدایت، ص ۵۵.

انفجار اطلاعات، توقف، سکون و رکود علمی سزاوار معلم و در شأن آموزش و پرورش اسلامی نیست. یک معلم خوب باید اهل مطالعه مستمر، کنجکاو، جستجوگر و آگاه به زمان باشد و همت خود را وقف یادگیری مهارت‌های جدید، اندیشه‌های نو و موضوعات مبتلا به نماید و خود را در قفس آموزش‌های کلیشه‌ای و اطلاعات محدود موجود در کتب درسی ننماید.

۱۱. هنر خوب شنیدن

گاه سخن دانشجو ساده به نظر می‌رسد، اما ممکن است در پس آن زوایای پنهانی نهفته باشد، وظیفه استاد آن است که هنگام طرح مطلبی یا پاسخی از سوی دانشجو به دقت به آن گوش سپرده و ناگفته‌ها را کشف کند.

امیرالمؤمنان علی^۷ می‌فرماید:

عَوْد اذْنِکِ حَسَن الاستماع؛

گوش خود را به خوب شنیدن عادت ده.

«حسن استماع» به معنای خوب شنیدن سخنان مخاطبین و تأمل در زوایای پنهان و پیدای آن است. این امر علاوه بر مصون نگه داشتن گوینده از بسیاری از آفات، موجب افزایش اعتماد نفس به دانش آموز و تقویت روحیه نقادی وی و نیز موجب رشد شخصیت او می شود. در اوصاف پیامبر اکرم ^ع آمده است؛ هنگامی که شخصی با او سخن می گفت با تمام وجود به سخنان او گوش می داد.

حضرت علی^۷ می فرماید:

مَنْ أَحْسَنَ الْأَسْتِمَاعَ تَعَجَّلَ
الْإِنْتِفَاعَ^۱

هر که شنیدن خود را نیکو گرداند در
رسیدن به سود و فایده تسریع نموده است.

۱۲. رعایت ظواهر

نگاه دانش آموز و دانشجو به استاد نگاهی الگویی است و تمامی حرکات و کلمات استاد به منزله بخش مهمی در تعلیم و تعلم تلقی می گردد. از این رو هر معلمی مسئول است در کنار تهذیب باطن و خودسازی درونی به ظواهر خود نیز اهمیت داده و رعایت حسن ظاهر را به عنوان یک اصل تأثیرگذار در حوزه تعلیم و تعلم مد نظر قرار دهد. بنابراین، لباس و پوشش استاد باید ضمن این که متعارف باشد از پاکیزگی و سادگی برخوردار بوده و در حد متعادل و نه افراط و تفریط مورد توجه و تأمل قرار گیرد. حضور استاد با بوی بد

۱. غررالحکم، ص ۶۰.

ناشی از عرق بدن یا لباس در محیط کلاس موجب آزرده‌گی خاطر مخاطبان شده و دقت، حضور قلب و تأثیرپذیری آنان را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. امام علی^۷ می‌فرماید:

فَإِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ مَنْ عِبَادِهِ
الْقَاذِرَةَ الَّذِي يَتَأَنَّفُ
بِهِ مَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ؛^۱

خداوند از بندگان کثیف و بدبو متنفر است.

همچنین رسیدگی به وضعیت موهای سر و صورت آقایان در حد متعارف شرعی و پوشش متین و شرعی خواه‌رآن نیز از اموری است که باید مورد توجه قرار گیرد.

۱۳. تواضع

تواضع، در لغت به معنای فروتنی، افتادگی و نرمی است و اصطلاحاً به ناچیز شمردن نفس، اظهار کوچکی،

---

۱. وسایل الشیعه، ج ۱، ص ۲۴۶.

خاکساری در برابر خدا و خلق است. این صفت پسندیده از جمله خصوصیات انبیا و معصومین و اولیاء خدا و یکی از رموز سعادت و نیک‌بختی انسان است. تواضع قابلیت این را دارد که دلها را به هم نزدیک کرده و عطر محبت، صمیمیت و عاطفه را، بخصوص در فضای آموزشی، طنین‌انداز نماید. خداوند متعال پیامبر اعظم ۶ را به فروتنی و تواضع در برابر مؤمنین فراخوانده و با تعبیری زیبا و پرمغز چنین می‌فرماید:

(وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ

لِلْمُؤْمِنِينَ)^۱

ای رسول ۶! بال و پر خویش را برای مومنین فرود آور.

پیامبر رحمت ۶ که خود عملاً در اوج تواضع و فروتنی قرار دارد در حدیثی معلّمین و متعلّمین را به تواضع در مقابل هم فرا خوانده و می‌فرماید:

تَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ
مِنْهُ وَ تَوَاضَعُوا لِمَنْ
تَعَلَّمُونَهُ وَ لَا تَكُونُوا
جَبَايِرَةَ الْعُلَمَاءِ؛^۱

نسبت به استاد و شاگرد خویش متواضع بوده
و از جمله دانشمندان سرکش نباشید.

بدیهی است برخورداری معلم از صفت تواضع، به
عنوان یکی از روش‌های تربیتی، تأثیر زیادی در
سالم‌سازی فضای کلاس، ایجاد صمیمیت میان استاد و
شاگرد و حاکمیت آرامش و سلامت روح و روان در
محیط آموزشی دارد و باید مورد توجه قرار گیرد.
بدیهی است که تواضع و فروتنی معلم باید با نوعی وقار
و متانت همراه باشد، تا از کم‌ظرفیتی‌ها و سوء
استفاده‌های احتمالی برخی شاگردان جلوگیری نماید.

۱۴. پرهیز از غرور علمی

یکی از صفات بسیار ناپسند و رذیله اخلاقی غرور

---

۱. نهج الفصاحه، حدیث ۱۱۸۶.

است. غرور حالتی است در وجود انسان که از بینش غلط و کاذب او نسبت به مظاهر زندگی و امور مالی پیدا می‌شود و گاهی هم محصول غفلت انسان از واقعیات الهیه است که بر اثر اشتغالات زیاد و توسعه آمال و آرزوها حاصل می‌گردد. خروجی این حالت دل بسته شدن به داشته‌های دنیوی، قطع رابطه با معنویت و بی‌توجهی به امور اخروی است.

به همین خاطر است که علمای لغت «غرور» را فریب خوردن و چشم به باطل دوختن، معنا کرده‌اند. یکی از نمودهای خطرناک این آفت نفسانی غرور علمی است؛ شخص، فریفته دانسته‌هایش می‌شود، خود را از همه عالم و آدم بالاتر و والاتر می‌داند، معتقد است هیچ کس از نظر علمی به پای او نمی‌رسد و سرمست از این سرمایه خدادادی حتی در مقابل خدا هم سر تسلیم فرود نمی‌آورد، در نتیجه از درک حقایق عاجز مانده و دین و دنیای خود را از دست می‌دهد. امام علی^۷ از غرور علمی به «سکرالعلم» یعنی مستی علمی تعبیر فرموده و

افراد عاقل را از آن برحذر داشته است.^۱

۱۵. عالمانه سخن گفتن

یکی از آفات خطرناک امر تدریس بیان سخنان غیر علمی است. حضرت علی^۷ می فرماید:

لَا تَقُلْ مَا لَا تَعْلَمُ فَتُتَهَمَ

بِأَخْبَارِكَ يَمَا تَعْلَمُ؛^۲

آنچه را که نمی دانی نگو زیرا در غیر این صورت در بیان آنچه که می دانی نیز متهم به نادانی خواهی شد.

بسیار اتفاق می افتد که کسی در معرض سؤالی قرار می گیرد که پاسخ آن را نمی داند. در مواجهه با این قضیه دو راه حل وجود دارد. اینکه، برخوردی غیر علمی و البته غیر اخلاقی داشته باشد و پاسخی غلط یا غیر مربوط به سؤال داده و به ظاهر قضیه را پایان دهد، اما در واقع به خاطر غرور و یا ترس از لگه دار شدن شخصیت خود مسیری انحرافی را در برابر سؤال کننده گشوده است.

۱. ینبغی للعاقل ان یحترس من ... سکر العلم، (غررالحکم، ص ۱۸۶).

۲. غررالحکم، ص ۴۷۷.

دوم این که، شجاعانه و صادقانه به سؤال کننده اعلام کند که پاسخ این سؤال را نمی‌داند و در اولین فرصت پس از مطالعه و یا پرسش از دیگران جواب آن را ارائه نماید. روشن است. که راه حل دوم با موازین عقلی، اخلاقی، انسانی و حتی شرعی سازگار بوده و دقیقاً با منشور علمی اسلام نیز منطبق است. یکی از شاگردان علامه طباطبایی^۱، صاحب تفسیر شریف و وزین المیزان، در مورد ایشان می‌گوید:

در طول سی سال که افتخار درک محضر استاد را داشتم هرگز کلمه «من» را از ایشان نشنیدم، ولی در عوض عبارت «نمی‌دانم» را بارها در پاسخ سؤالات از ایشان شنیده‌ام؛ همان عبارتی که افراد کم‌مایه از گفتن آن عار دارند. ولی آن دریای پرتلاطم و حکمت از فرط تواضع و فروتنی به آسانی آن را می‌گفت.^۱

۱. اخلاق تدریس، ص ۸۲، به نقل از سیمای فرزندگان، ج ۳، ص ۳۷.

مرحوم شیخ انصاری^۱ نابغه روزگار خود بود، اما بارها در برابر سؤالاتی که از او می شد عمداً با صدای بلند می گفت: ندانم، ندانم، ندانم.^۱

این فراز را با دو سخن به پایان می بریم. سخن اول از مولی الموحدین علی بن ابی طالب^۲ است که می فرماید:

اِذَا سَأَلْتُمْ عَمَّا لَا
تَعْلَمُونَ فَاهْرَبُوهُ .
قَالُوا: كَيْفَ الْهَرْبِ؟
قَالَ: تَقُولُونَ: اللَّهُ
أَعْلَمُ .^۲

هرگاه از شما سؤالی کردند که پاسخ آن را نمی دانید فرار کنید. پرسیدند؛ یا امیرالمؤمنین فرار چگونه است؟ حضرت فرمود: بگویید خدا داناتر است.

سخن دوم از «ویلیام جیمز» است که می گوید:

---

۱. اخلاق تدریس، ص ۸۲.
۲. منیة المرید، ص ۲۱۵.

نسبت علم ما به جهلمان چون قطره در
برابر اقیانوسی ژرف است.^۱

۱۶. انتقال معلومات

از امام صادق^۷ روایت شده که:

زَكَاةُ الْعِلْمِ أَنْ تُعَلِّمَهُ
عِبَادَ اللَّهِ؛^۲

زکات علم و دانش این است که آن را به
بندگان خدا آموزش دهی.

در روایت دیگری از امام صادق^۷ آمده است:

إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَأْخُذْ عَلَى
الْجُهَّالِ عَهْدًا يَطْلُبِ
الْعِلْمَ حَتَّى أَخَذَ عَلَى
الْعُلَمَاءِ عَهْدًا يَبْدُلِ
الْعِلْمَ لِلْجُهَّالِ لِأَنَّ
الْعِلْمَ كَانَ قَبْلَ الْجَهْلِ^۳

۱. سیمای فرزندگان، ج ۳، ص ۳۱۳.

۲. الکافی، ج ۱، ص ۵۱.

۳. همان، ص ۵۱.

همانا خداوند از جاهلان و نادانان پیمان
نگرفت که در پی دانشمندان باشند مگر اینکه
قبلاً از دانشمندان پیمان گرفت که دانش
خویش را در اختیار جاهل و نادانان قرار
دهند، زیرا علم و دانش قبل از جهل و نادانی
وجود داشته است.

امام صادق^۷ در تفسیر آیه:

(وَلَا تُصَغِّرْ خَدَّكَ

لِلنَّاسِ)؛^۱

چهره و گونه خود را برای مردم دژم مکن،

می فرماید:

باید همه مردم از لحاظ دریافت های علمی و دانش
در نظرت یکسان باشند.^۲

بنابراین، رسالت و وظیفه معلم ایجاب می کند که وی
با در نظر گرفتن مصالح و شرائط نسبت به آموزش
شاگردان و انتقال دانسته ها و داشته های علمی خود به

۱. سوره لقمان، آیه ۱۸.

۲. الکافی، ج ۱، ص ۵۱.

آنان دریغ نکند و در این مسیر بخل نورزد. چرا که بخل در آموزش، محرومیت شاگردان از علم و دانش را در پی داشته و یقیناً این امر برای معلّم نیز مسئولیت آور است.^۱

خطر درکمین است

حقوق شاگرد از نگاه امام سجاد^۲

وَ أَمَّا حَقُّ رَعِيَّتِكَ
بِالْعِلْمِ فَإِنَّ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ
قَدْ جَعَلَكَ لَهُمْ فِيَمَا
آتَاكَ مِنَ الْعِلْمِ وَ وَّلَاكَ
مِنْ خِرَانَةِ الْحِكْمَةِ فَإِنْ
أَحْسَنْتَ فِيَمَا وَّلَاكَ اللَّهُ مِنْ
ذَلِكَ وَ قُتِّبَ بِهِ لَهُمْ
مَقَامَ الْخَازِنِ الشَّفِيقِ
النَّاصِحِ لِمَوْلَاهُ فِي

۱. آداب تعلیم و تعلم، ص ۲۴۲.

عَبِيدِهِ الصَّابِرِ الْمُحْتَسِبِ
 الَّذِي إِذَا رَأَى ذَا حَاجَةٍ
 أَخْرَجَ لَهُ مِنَ الْأَمْوَالِ
 الَّتِي فِي يَدَيْهِ [كُنْتَ]
 رَاشِداً وَ كُنْتَ لِدَلِكْ آمِلاً
 مُعْتَقِداً وَ إِلَّا كُنْتَ لَهُ
 خَائِناً وَ لِحَلْقِهِ ظَالِماً
 وَ لِسَلْبِهِ وَ عِزِّهِ
 مُتَعَرِّضاً.^۱

و اما حق زبردستان تو این است که بدانی
 خداوند بزرگ به سبب علمی که به تو داده
 و گنجینه‌ای که به روی تو گشوده است تو
 را قیم و سرپرست ایشان قرار داده است.
 پس اگر آنان را به خوبی تعلیم دهی و
 آن‌گونه که امین و کلیددار خزانه با صبر و
 متانت و از سر دوستی و صدق، اموال مولایش

۱. رساله حقوق امام سجاده^۷، شرح نراقی، ص ۲۵۵.

را میان بندگان محبوب او صرف می‌کند، بر ایشان تندی نکرده‌ی و خشم نگرفتی خداوند از فضل خود علم تو را بیفزاید. زیرا که با اعتقاد و امیدواری به هدایت آنان اهتمام کرده‌ای. اگر دانش و علم خود را از مردم دریغ یا به هنگام آموختن به ایشان درشتی کردی در امانت الهی خیانت ورزیده‌ای و به بندگان او ستم روا داشته‌ای و حق خداست که آن دانش و جمالش را از تو بگیرد و رتبه و جایگاه تو را از دلها ساقط کند.

معلم و تربیت دینی کودکان

یکی از مهم‌ترین وظایف معلم سعی در حاکمیت فضائل اخلاقی در آموزشگاه و تربیت دینی شاگردان است. برای تحقق این امر توجه به نکات زیر ضروری است:

۱. آموزش‌های دینی شاگردان باید با رشد شناختی و توانایی ذهنی و نیز سوابق و تجربه‌های ذهنی قبلی آنان هماهنگ باشد. به همین دلیل همواره باید از طرح مفاهیم

انتزاعی اعتقادی، نظیر عدالت خدا و مفاهیم ارزشی، نظیر مفهوم ایثار و نیز مفاهیمی نظیر معجزه و عذاب‌های الهی که کمتر با تجربه‌ها و آموخته‌های قبلی آنان هم‌خوانی دارد به صورت خام پرهیز نمود.

۲. تجربه‌های دینی شاگردان را با لحظه‌های شیرین و دلچسب، مثل برگزاری جشن میلاد ائمه: و با دادن شیرینی، شکلات و برنامه‌های نمایشی جذاب، بردن بچه‌ها به مسجد، اماکن متبرک و بازی در این محیط‌ها همراه کنند تا در آن‌ها حس خوشایندی ایجاد شود.

۳. محتوای آموزش به گونه‌ای انتخاب شود که مفاهیم و مطالب آموخته شده در این دوران با تجربه‌ها و آموزش‌های سال‌های بعد و نیز افزایش تدریجی سطح تفکر و تجزیه و تحلیل شاگردان در سنین بالاتر نقض نشود.

۴. بسیاری از آداب و ارزش‌های اسلامی را می‌توان به عنوان اعمال صحیح و رفتارهای درست و مناسب به شاگردان آموخت و با استفاده از روش‌های صحیح تربیتی، آن‌ها را تقویت و تثبیت کرد؛ بدون آنکه نیازی به بیان فلسفه باشد.

۵. شاگردان، به ویژه کودکان، بیش از آن که به سخنان بزرگترهای محبوب خود توجه و از آن پیروی کنند، از اعمال و رفتار آنان تقلید می کنند. بنابراین، توجه به هماهنگی بین آموزش‌ها و رفتار اطرافیان مورد توجه کودک، امری ضروری است.

۶. آموزش‌های دینی کودکان باید از پایین‌ترین سطح ممکن برای یک مفهوم شروع شود و سپس تثبیت و ارتقاء یابد.

۷. برای آنکه بچه‌ها خود به نتایج مورد نظر برسند، باید امکان کسب تجربه‌های مستقیم و دست اول برای آنان فراهم گردد.

۸. برای بیان مطالب، لازم است از روش‌های غیرمستقیم بهره گرفت. بیان مستقیم برای کودکان و نوجوانان کسالت‌بار است و تنها می‌تواند انتقال‌دهنده بسته‌هایی از اطلاعات به ذهن آنان باشد. اطلاعاتی که کمتر به باور، ایمان و عمل منتهی می‌شود. باید به درک و برداشت خاص کودکان و نوجوانان از مفاهیم دینی توجه شود.

۹. این مسئله حائز اهمیت است که، هدف اصلی در

این دوره، ایجاد انگیزه، جاذبه و زمینه‌سازی برای یادگیری مفاهیم ارائه شده در آموزش‌های رسمی مدرسه‌ای است.

۱۰. باید روی انگیزش و تحریک حس کنجکاوی و رغبت کودکان به دین زیاد تأکید و توجه شود.

۱۱. از رسانه‌های آموزشی، یعنی خواندنی‌های شاگردان، نظیر کتاب و مجلات مخصوص، نوارهای صوتی و تصویری و وسایل بازی و نیز روش‌های مناسب کودکان و نوجوانان، نظیر داستان‌گویی، قصه‌خوانی، شعرخوانی، بازی و ... تا حد امکان بهره گرفته شود.

۱۲. آموزش‌های دینی باید به گونه‌ای ارائه شود که زمینه پرورش و رشد عواطف و احساسات دینی را فراهم کنند. روح بچه‌ها بسیار حساس و لطیف است. آنان هنوز به مظاهر زشت زندگی روزمره آدم بزرگ‌ها آلوده نشده‌اند، با دیدن یک پرنده با بال زخمی، یک گلدان شکسته، کودک مریض یا... ناراحت می‌شود و یا به گریه می‌افتد. این لطافت روح، این پاکی طینت، این رأفت و مهربانی دل و ... اگر تا بزرگسالی باقی بماند و

تقویت و هدایت شود عبارت خواهد بود از همان نوع دوستی و احساس مسئولیت نسبت به خود، دیگران و طبیعت، همان پا نگذاشتن بر روی قانون خدا، همان احترام به حقوق خود، خدا و مردم که این نمودی از بندگی خداست... و کمال مطلوب تعلیم و تربیت دینی است. اما متأسفانه گذر روزگار بعضاً این ویژگی‌ها را به جرم کودکانه یا شاعرانه بودن در نهاد آدم‌ها می‌میراند و انسان‌ها هم‌زمان با رشد ظاهریشان، بسیاری از خصائص زیبا و دوست‌داشتنی خود را از دست می‌دهند. بنابراین، معلم در تعلیم و تربیت دینی باید به گونه‌ای برنامه‌های خود را جهت‌دهی کند که احساسات و عواطف کودکان باعث ارتباط هرچه بیشتر آنان با اولیاء دین شود.

۱۳. آموزش‌های دینی، ضمن شاد بودن، باید موثق و معتبر باشد. بنابراین، باید مواظب بود تا نظر و سلیقه شخصی خود را به عنوان آموزه دینی به بچه‌ها نیاموزد.

۱۴. آموزش‌های دینی خود را باید به گونه‌ای سامان دهد که شاگردان به شرکت در آن رشته از فعالیت‌ها و

مراسم مذهبی و اجتماعی و ملی که با رغبتشان هماهنگ است، تمایل نشان دهند.

۱۵. به تدریج زمینه‌های بیان ساده‌الگوهای رفتاری از زندگی معصومین: و نیز الگوهای قابل تطبیق با خود آن‌ها را به نحوی جذاب و روشن فراهم کنید.

۱۶. باید از طرح مفاهیمی که کودکان و نوجوانان را به وحشت انداخته و یا در آن‌ها تصور نامناسبی ایجاد می‌کند پرهیز شود. چرا که این مفاهیم می‌تواند سلامت روحی و آسایش عاطفی و روانی آنان را مخدوش سازد.

۱۷. آموزش‌های دینی باید پیوند نزدیکی با زندگی روزمره شاگردان داشته باشد. بنابراین، در این دوره باید از طرح مباحث و مفاهیمی که با زندگی روزمره و ملموس آنان ربطی ندارد خودداری شود.

۱۸. به عناصر فانتزی ذهنی کودکان و نوجوانان توجه کرده و آن‌ها را به رسمیت بشناسید و به هیچ وجه در صدد تخریب تخیلات کودکانه آن‌ها برنیایید. با کمک همین‌هاست که می‌توان با آنان همراه شد و یا آن‌ها را با خود همراه کرد. با این حال نباید آن‌ها را در دنیای تخیلی‌شان محبوس کرد و گرنه بین دنیای خیالی‌شان و

دنیای واقعی سدی ایجاد خواهد شد.

۱۹. برای آموزش و پرورش دینی شاگردان، برنامه‌ریزی یک ضرورت است. بدین معنا که تعلیم و تربیت دینی شاگردان به هیچ وجه نباید سلیقه‌ای و مطابق میل افراد غیر متخصص صورت گیرد.

۲۰. در تعلیم و تربیت دینی کودکان و نوجوانان، عنصر شادی آفرینی از مهم‌ترین اصل‌هاست و بی‌توجهی به آن، تأثیر منفی بر آن‌ها خواهد داشت.

۲۱. حتی با وجود سن کم، آموزش‌های دینی و مکتبی را شروع کنید.

۲۲. با بکارگیری تدابیری مثل، به گردش بردن و یا به زیارت گاه‌های مختلف رفتن و یا بردن آنان به مسجد آنها را با محیط‌های روحانی و معنوی آشنا کنید.

۲۳. همواره به او بگویید راستگو باشد و خود نیز راستگو باشید.^۱

یک کلاس معنوی

---

۱. کتاب مریبان، دارم بزرگتر می‌شوم با اندک دخل و تصرف، ص ۲۵.

برای داشتن کلاسی معنوی به نکات ذیل توجه داشته باشید:

۱. اخلاص در نیت و عمل و توجه دادن شاگردان به معنویات، و توکل بر خداوند و توسل به معصومین: به ویژه حضرت فاطمه زهرا^۳ و حضرت مهدی (عج) فراموش نشود.

۲. ایجاد رابطه معنوی و روحی با شاگردان با این نگرش که آنان بندگان خدا هستند.

۳. شروع کلاس با نام خدا و پایان آن حمد خدا و صلوات بر پیامبر اسلام^۶ و ائمه معصومین:.

۴. خواندن دو رکعت نماز و درخواست توفیقات خاص الهی در تدریس و هدایت مخاطبین در آغاز هر دوره تحصیلی.

۵. تقیّد و تعهد به حفظ و حراست عملی از آرمان‌ها، ارزش‌ها و اصول اسلام.

۶. حتی‌الامکان با وضو و طهارت در کلاس حاضر شدن.

۷. تعلم و تربیت را وظیفه شرعی دانستن و اعتقاد به

اینکه معلمی امری معنوی است، نه صرفاً یک شغل و منبع درآمد.

۸. استفاده از آیات و احادیث و تذکرات اخلاقی در لابلای دروس.

۹. خواندن دو رکعت نماز شکر در پایان هر دوره تحصیلی.

۱۰. سعی در ایجاد حاکمیت فضای قرآنی و نورانیت اهل بیت: در کلاس.^۱

۱۱. ایجاد عشق به حق و حقیقت و مزین شدن به فضائل و پرهیز از رذائل اخلاقی در بین شاگردان.

۱۲. رعایت عفت چشم، زبان، گوش و اندیشه و دوری از مواضع تهمت.

---

۱. جذاب سازی کلاس های دینی کودکان و نوجوان، ص ۲۲۵.

هر چه می‌خواهی بپرس!

زنی خدمت حضرت فاطمه^۳ شرفیاب شد و عرضه داشت؛ مادر ناتوانی دارم که در امر نمازش به مسئله‌ی مشکلی برخورد کرده، مرا خدمت شما فرستاد که سؤال کنم. حضرت فاطمه^۳ جواب آن مسئله را داد. آن زن مسئله دیگری پرسید و حضرت جوابش را داد. بعد مسئله سوم را پرسید و تا سؤال دهم. آن زن از کثرت سؤال خجالت کشید و عرض کرد:

ای دختر رسول خدا^۶، دیگر مزاحم نمی‌شوم، خسته شدید! فاطمه^۳ فرمود:

خجالت نکش هر سؤال دیگری داری بگو تا پاسخ آن را برایت بیان کنم، من از سؤالات خسته نمی‌شوم و با کمال میل پاسخ آن را به تو ارائه خواهم داد. سپس برای تشریح بیشتر مطلب از آن زن سؤال فرمود؛ ای زن اگر کسی اجیر شود که بار سنگینی را بر بام حمل کند و در مقابل آن مبلغ صد هزار دینار اجرت بگیرد آیا از حمل آن بار خسته می‌شود؟

زن پاسخ داد نه؛ خسته نمی‌شود. زیرا به خاطر آن
مزد زیادی که دریافت می‌کند احساس خستگی
نمی‌کند.

حضرت فاطمه ۳ فرمود:

خدا در برابر جواب هر مسئله به من ثواب
می‌دهد؛ ثوابی بیشتر از آنکه بین زمین و
آسمان پیر از مروارید باشد.

با این وجود آیا با جواب دادن به سؤالات تو خسته
می‌شوم؟! از پدرم رسول الله ۶ شنیدم که فرمود:
دانشمندان شیعه ما در قیامت محشور
می‌شوند و خدا به مقدار دانش آنان و مقدار
جدّیت و تلاششان در آموزش و هدایت مردم
به آنان خلعت و ثواب عطا می‌کند. حتی به
یکی از آنها یک میلیون حله از نور عطا
می‌فرماید.

پس منادی حق تعالی ندا می‌دهد:

ای کسانی که ایتام آل محمد ۶ را تکفل
نمودید، در آن هنگام که از امامشان منقطع
بودند. اینان شاگردان شما و ایتامی هستند

که تحت تکفل علوم شما به دینداری خویش
ادامه دادند و ارشاد و هدایت شدند به
مقداری که در دنیا از علوم شما استفاده
کردند به آنان خلعت بدهید.

سپس حضرت زهرا ۳ ادامه داد؛

ای زن یک نخ خلعت‌های بهشتی هزار هزار
مرتب بهتر است از آنچه خورشید بر آن
می‌تابد، زیرا امور دنیوی با کدورت و
گرفتاری همراه است، اما نعمت‌های اخروی
تقص و عیب ندارد.^۱

محبوبیت معلم

محبوبیت معلم نزد شاگردان اولین شرط تأثیرگذاری
گفتار و رفتار وی در آنان است. وجود علاقه و محبت
میان استاد و شاگرد نیز تا حد زیادی به میزان رعایت
عدل و انصاف از طرف مربی بستگی دارد. البته از آنجا
که شاگردان هم از نظر جسمی و هم از نظر روحی و

---

۱. بحار الانوار، ج ۲، ص ۳.

روانی با یکدیگر متفاوتند در حل مشکلات روحی آنان نیز باید متفاوت برخورد کرد. پس:

۱. تفاوت‌های فردی آنان را شناخته و با هر یک با توجه به شرائط روحی و جسمی، رفتاری متناسب داشته باشیم.

۲. نسبت به همه شاگردان روحیه عفو و اغماض و ارفاق داشته باشیم و حتی الامکان عذر آنان را بپذیریم.

۳. رازدار و محرم اسرار شاگردان خود باشیم.

برای شاگردان معلمی دلسوز و مشاوره‌ی امین باشیم.

۴. از بکارگیری کلمه «من» در حد امکان خودداری

کنیم.

۵. تلاش کنیم پیش از معلم بودن مربی دلسوزی

باشیم.

۶. در مقابل شاگردان از زحمات اساتید خود و از

فعالیت دیگران قدردانی و تشکر کنیم.

۷. هرگز رفتار غلط شاگردان را به منزله توهین به

شخص خود قلمداد نکنیم.

۸. زود عصبانی نشده و از خشونت و تنیدی پرهیز

کنیم.

۹. هرگز شاگردان را به خود وابسته نکنیم.
۱۰. هرگز کودک و نوجوان متخلف را به عذرخواهی از خود مجبور نکنیم.
۱۱. سعی کنیم شرائط روحی شاگرد را درک کرده و به احساسات او احترام بگذاریم.
۱۲. هنگام نام بردن یا نوشتن، مخصوصاً پاک کردن نام بزرگان، علماء، شخصیت‌های اسلامی و دینی از روی تخته احترام آنان را فراموش نکنیم.
۱۳. ظرفیت روحی و استقامت در برابر مشکلات را در شاگردان تقویت کنیم.
۱۴. کاملاً بر بحث مسلط بوده و با نشاط روحی و عاطفی تدریس نماییم.
۱۵. با خوشرویی و نرم‌خویی تدریس کرده و چهره بشاش داشته باشیم.
۱۶. هنگام کسالت و غم و اندوه برای تدریس در کلاس حاضر نشویم.
۱۷. سعی کنیم برای ایجاد آمادگی روحی بیشتر در مخاطبان و جذابیت درس، احساسات و عواطف را برانگیزانیم.

۱۸. در تدریس شور داشته باشیم تا بتوانیم شورآفرینی کنیم، اگر می‌خواهیم چنین باشیم به گفته‌های خود ایمان داشته باشیم.

۱۹. ثبات روحی و عاطفی داشته باشیم.

۲۰. هنگام عصبانیت و یا خواب‌آلودگی تدریس نکنیم، مگر اینکه آن را برطرف نماییم.

۲۱. این نکته را فراموش نکنیم که حتماً باید خوشرو باشیم، ولی طوری رفتار نکنیم که شاگردان احساس کنند مورد توجه نیستند.

۲۲. مشکلات و ناهماهنگی‌های محیط آموزشی را طوری بیان نکنیم که شاگردان به کلاس و درس ما دل‌سرد شوند.^۱

---

۱. همان، با اندکی دخل و تصرف، ص ۲۳.

نقش معلّم در بالا بردن کیفیت آموزشی

امام سجّاد^۷ می‌فرماید:

إِنْ أَحْسَنْتَ فِي تَعْلِيمِ
النَّاسِ . . . زَادَكَ اللَّهُ مِنْ
فَضْلِهِ ؛^۱

اگر مردم را خوب آموزش دهی، خداوند از
فضل خود (بر دانش) تو بیفزاید.

دنیای امروز آموزش، دنیای اصول، روش‌ها و
قالب‌های آموزشی است. اگر معلّم آموزش لازم را
ندیده و از توان بالایی در این زمینه برخوردار نباشد،
تدریس او خشک و خسته کننده، خواهد بود و
شاگردان نیز علاقه چندانی نشان نخواهند داد.
پس برای بالا بردن کیفیت آموزش و موفقیت بیشتر
لازم است:

۱. در افزایش آگاهی‌ها و محتوای علمی و درسی

---

۱. رساله حقوق امام سجّاد^۷.

خود بکوشیم.

۲. از روش‌های نوین تدریس آگاهی کامل داشته و توان بکارگیری آنها را در خود ایجاد کنیم.

۳. از محفوظات خوب و زیادی بهره‌مند باشیم تا بتوانیم در هنگام تدریس از آنها استفاده کنیم.

۴. برای هر درس مطالب نو و تازه‌ای داشته باشیم.

۵. از تجربیات درسی و تدریسی دیگران بی‌بهره نمانیم.

۶. معمولاً هنرمندی استاد در جلسه اول تدریس مشخص می‌شود پس روی جلسه اول فکر و مطالعه بیشتری داشته باشیم و آن را دست کم نگیریم.

۷. از دسته‌بندی کردن دروس که در تفهیم مطالب نقش زیادی دارد و داشتن ابتکار و خلاقیت در ارائه آنها غافل نمانیم.

۸. داشتن مطالعه همیشگی و نوشتن مطالب به صورت دسته‌بندی شده، و تدریس اقناعی را فراموش نکنیم.

۹. داشتن جزوه و متن درسی و برقراری ارتباط بین درسها و نکات تربیتی را از یاد نبریم.

۱۰. به کیفیت مطالب و تنوع آنها در هنگام تدریس

توجه کنیم.

۱۱. سعی کنیم شاگردان، در رابطه با درس فعالیت علمی داشته باشند.

۱۲. از محسوسات بیشتر از معقولات استفاده کنیم؛ مگر در موارد نیاز و ضروری.

۱۳. هنگام تدریس از موضوع خارج نشده و خلاصه و جمع‌بندی و نتیجه درس را در آخر کلاس بیان کنیم.

۱۴. اشکالات تدریس خود را شناسایی و رفع کنیم.

۱۵. بیش از ظرفیت و توانایی خود تدریس نکنیم، که بیماری روحی و جسمی در پی خواهد داشت.

معلم باوقار

امام علی^۷ می‌فرماید:

وَقَارُ الْعِلْمِ زِينَةٌ

الْعِلْمِ

متانت بردباری، زینت دانش است.

از آنجا که رفتار مربی نشانگر شخصیت اوست، و شاگردان دائماً تحت تأثیر رفتارهای باطنی و ظاهری مربیان خود می‌باشند، شایسته است:

۱. طوری رفتار کنید که شاگردان احساس مسئولیت کنند.

۲. چیزی به طرف شاگردان پرتاب نکنید.

۳. ابزار، وسایل و چیزهای دیگر را با خشونت از شاگردان نگیرید.

۴. داشتن «تیک» و عادات نامطلوب مانند بازی کردن با دکمه لباس، موی سر و صورت و ... زینده یک معلم نیست، سعی کنید آنها را از خود دور کنید.

۵. ضمن توجه به سادگی و متعارف بودن پیرایش موها آراستگی ظاهری را رعایت کرده و اموری از قبیل شانه کردن موها، تمیز بودن لباس‌ها، پاره نبودن لباس‌ها و جوراب‌ها، واكس زدن کفش‌ها و نظیف بودن بدن را فراموش نکنید.

۶. از بوی خوش، در صورتی که مفسده‌ای ایجاد نکند، استفاده کنید.

۷. یقه و دکمه‌های خود را پیش از تدریس ببندید.

۸. با چیزهایی که ممکن است تمرکز حواس دانش‌آموزان را از بین ببرد بازی نکنید مانند، بازی با گچ، تخته، خودکار، تسییح، عینک، گوشی، جا کلیدی و ...

۹. اگر گچ یا ماژیک از دست شما، خودتان، آن را بردارید.

۱۰. در صورت امکان گاهی برای اشراف بیشتر بر کلاس و تنوع در حرکات، چند قدمی در بین شاگردان راه روید.

۱۱. شاگردان را به خاطر تنبیه، بیش از حد پای تخته نگاه ندارید.

۱۲. اگر جراحی یا بیماری ظاهری دارید همان ابتدا با دانش‌آموزان در میان بگذارید تا ذهن دانش‌آموزان را در طول تدریس به خود مشغول نکند.

۱۳. برخی شاگردان دارای نقص بدنی یا روانی هستند، از این رو حال آنان را مراعات کنید.

۱۴. ضمن جلوگیری از سوء استفاده شاگردان، برای

بیرون رفتن از کلاس اجازه دهید.^۱

معلم با اخلاق

قرآن کریم می‌فرماید:

(فِيْمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ
لِيَنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا
غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ
حَوْلِكَ) ^۲

ای رسول، به سبب رحمت خداست که با آنها نرم‌خوی و مهربان گشتی و اگر تندخو و سخت‌دل بودی، از گرد تو پراکنده می‌شدند. رفتار استاد با شاگردان الگوی عملی برای آنان است. استاد در عمل نمودن به گفته‌های خود، نحوه برخورد با دیگران، سخن گفتن و حتی طرز نشستن، راه رفتن و پوشیدن لباس می‌تواند برای شاگردان خود الگو باشد، پس سعی کنیم:

۱. جذاب سازی کلاس‌های دینی کودکان و نوجوانان، ص ۲۳۶.

۲. آل عمران، آیه ۱۵۹.

۱. برنامه‌هایی جهت خودسازی اخلاقی و تربیتی خود داشته باشیم.
۲. در برخورد با دیگران اخلاق اسلامی را رعایت کنیم.
۳. هنگام برخورد با شاگردان خود به آنان سلام کنیم.
۴. در همه مراحل صبور بوده و سعه صدر داشته باشیم.
۵. خوش رو، خوش اخلاق، نرم خو، دارای اخلاص، تقوی و تواضع باشیم و از غرور پرهیزیم.
۶. سعی کنیم در عمل به اخلاق نیکو، سیر صعودی داشته باشیم؛ که این بهترین ابزار برای جذب دیگران است.
۷. از فضل فروشی، خود بزرگ بینی، خود کم بینی و آزرده شدن از نقد و ایراد دیگران به شدت پرهیز کنیم.
۸. اشتباهات خود را توجیه نکرده و ضمن اعتراف به آنها در رفع آنها کوشا باشیم.
۹. از تعصب بی جا اجتناب کرده و شهادتِ گفتن کلمه «نمی‌دانم» را در خود تقویت کنیم.

۱۰. اگر در جلسه درس متوجه اشتباه خود شدیم، تا شاگردان متفرق نشده‌اند آن اشتباه را برطرف کنیم.
۱۱. از یک‌دنگی، لجاجتی و جدالی و ستیزه‌جویی به شدت پرهیز کرده و با هیچ‌کدام از شاگردان کینه و خصومتی نداشته باشیم.
۱۲. از عیب‌جویی، تهمت زدن و توهین به شاگردان پرهیزیم و ضمن مؤدبانه صدا کردنشان از پرخاشگری و انتقام‌جویی دوری کنیم.
۱۳. به وعده‌هایی که در کلاس می‌دهیم وفا کنیم، بخصوص اگر وعده هدیه و جایزه و یا نمره باشد.
۱۴. به شاگردان خود طعنه نزنیم، زیرا آنها افراد حساسی هستند و ممکن است سخت آزرده شوند.
۱۵. هرگز شاگردان را خدمتکار خود ندانیم.
۱۶. طوری سخت‌گیری نکنیم که مجبور شویم از آن صرف نظر کنیم.
۱۷. به شاگردان اجازه سخن گفتن و سؤال کردن بدهیم.
۱۸. انتظار نداشته باشیم شاگردان از ما اطاعت

کور کورانه داشته باشند.

۱۹. با شاگردان متواضعانه و با رفتار مناسب برخورد

کنیم.

۲۰. تجربیات تدریسی خود را در اختیار دوستان قرار

دهیم.

۲۱. اوقات استراحت و زنگ تفریح دانش آموزان را

اشغال نکنیم.

۲۲. سعی کنیم حالت خودکنترلی را در بین

دانش آموزان ایجاد نماییم.

۲۳. بیش از اندازه در کار شاگردان دخالت نکنیم.

۲۴. به حرف شاگردان خود گوش داده و حتی

تذکرات آنان را مورد توجه قرار دهیم.

۲۵. از واژه‌های ساکت و هیس فقط در حد ضرورت

استفاده کنیم.

۲۶. از به کار بردن کلمات و جملات رکیک و

خارج از ادب و نزاکت پرهیز کنیم.

۲۷. از تمسخر و لقب زشت دادن به شاگردان پرهیز

کنیم.

۲۸. به شخصیت شاگردان احترام گذاشته و از تحقیر

آنان پرهیز شود.

۲۹. حقوق دیگران شاگردان را مورد توجه قرار

دهیم.

۳۰. رعایت عدالت و مساوات در برخوردها،

نگاه کردن‌ها، نمره دادن‌ها تشویق و تنبیه‌ها را جدی

بگیریم!

۳۱. از اهانت به باورها و مقدسات شاگردان پرهیز

کنیم و در صورت تشخیص انحراف، از دریچه استدلال،

منطق و با رعایت مصالح و ملاحظات اقدام کنیم.

۳۲. توجه داشته باشیم که در بسیاری از موارد

تذکرات غیر مستقیم مؤثرتر از تذکر مستقیم به مخاطب

خاص است.

بیان و شیوه انتقال مطالب

از نکات بسیار مهم در کلاس‌داری، نحوه بیان

مطالب و شیوه انتقال آن به مخاطبان است. به کارگیری

نکات زیر، معلمان محترم را در انتقال بهتر مطالب یاری

---

۱. جذاب سازی کلاس‌های دینی کودکان و نوجوانان، ص ۲۳۹.

خواهد داد:

۱. استفاده از کلمات و جملات زیبا را فراموش نکنید، مثلاً به جای «کور» کلمه «نابینا» و یا «روشندل» را به کار ببرید.

۲. کلمات و جملات را رسا و روان بیان کنید و در حد مقدور صدا و لهجه خاص و محلی نداشته باشید.

۳. از خط زیبا و یا حداقل خوانا همراه با بیانی صحیح و زیبا برخوردار شوید.

۴. مختصر، مفید و مستدل سخن بگویید و از اطاله کلام خودداری نمایید.

۵. تکیه کلام‌هایی مانند به اصطلاح، به قول معروف عرض می‌کنم به حضور شما و ... را ترک کنید.

۶. طوری تدریس کنید که شاگردان با استعداد بپسندند و شاگردان کم استعداد بفهمند.

۷. طوری سخن بگویید و تدریس کنید که کودکان و نوجوانان به وجد آیند و در آنان نشاط ایجاد شود.

۸. گاهی مطالب خود را در قالب‌های هنری تدریس کنید.

۹. متناسب و هماهنگ با موضوع، سر و دست خود

را حرکت داده و حالت بگیرید.

۱۰. سعی کنید مطالب را هنگام تدریس بیشتر و بهتر مجسم کنید.

۱۱. اگر صدای شما گرفته است در رفع آن بکوشید.

۱۲. درس را پیش از تدریس، درس را تمرین کنید.

۱۳. در صورتی که خستگی را در چهره شاگردان خود احساس کردید، در کلاس‌های اختیاری از ادامه تدریس خودداری کنید.

۱۳. در انتقال مطالب ذوق و سلیقه داشته باشید و شناسایی ذوق و سلیقه و استعداد شاگردان را هم مد نظر داشته باشید.^۱

معلمین و رعایت چند نکات ظریف

در حدیث شریفی از امام علی^۷ می‌خوانیم:

لَا تَفْعَلْ مَا يَضَعُ مِنْ

قَدْرِكَ.^۲

۱. همان، ص ۲۲۴.

۲. غرر الحکم، ص ۶۱۹.

کاری که تو را پست می‌گرداند انجام نده. یکی از موضوعات مهم، رعایت ظرائف آموزشی است که اگر مورد توجه معلمین و اساتید گرانقدر قرار بگیرد مطمئناً در سالم‌سازی محیط و تأثیرپذیری شاگردان نقش بسزایی دارد. برخی از این نکات عبارتند از:

۱. سعی کنید شخصیت علمی و اجتماعی خود را پیش شاگردان سبک نکنید.
۲. در موارد لزوم با برخی از دانش‌آموزان در مورد خصوصیات فردی خود صحبت خصوصی داشته باشید.
۳. مواظب باشید که شاگردان، شما را دست‌نیزندازند و بازیچه‌ی آنان قرار نگیرید.
۴. وقتی کاری را از شاگردان می‌خواهید آن را پیگیری کنید تا حتماً انجام شود.
۵. از همان ابتدا، نام و نام خانوادگی خود را به شاگردان بگویید.
۶. توجه کنید مقررات خشک و افراطی را در کلاس وضع نکنید.
۷. تدریس نیازمند تقویت جسمانی است، آن را

فراموش نکنید و بین هر دو جلسه تدریس چیزی بخورید و یا بنوشید تا به خاطر ضعف دچار مشکل نشوید.
۸. در برخوردها و عکس‌العمل‌ها انعطاف داشته باشید.

۹. نسبت به کوشش‌ها و فعالیت‌های شاگردان بی‌توجه و بی‌تفاوت نباشید.

معلمین و خصوصیات اجتماعی

امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب^۷ می‌فرماید:

لَا تَقْسِرُوا أَوْلَادِكُمْ عَلَى
آدَابِكُمْ فَإِنَّهُمْ مَخْلُوقُونَ
لِزَّمَانٍ غَيْرِ زَمَانِكُمْ.^۱

آداب و رسوم خود را به فرزندان‌تان تحمیل نکنید؛ زیرا آنان برای زمانی غیر از زمان شما آفریده شده‌اند.

تجربیات آموزشی و تحقیقات روانشناختی نشان

می‌دهد که یادگیری به صورت دسته‌جمعی و غیر انفرادی معمولاً سهل‌تر و بهتر صورت می‌پذیرد. بر این اساس افراد را برای آموزش در یک مکان جمع کرده و آموزش می‌دهند. آموزش در یک اجتماع مستلزم رعایت نکاتی است که در ذیل به بعضی از نکات قابل توجه برای معلمان عزیز اشاره می‌شود:

۱. از خصوصیات اجتماعی و خانوادگی شاگردان بی‌اطلاع نباشید.

۲. اگر تعیین و بیان مقررات و ضوابط ضروری باشد، این کار را با همکاری شاگردان انجام دهید.

۳. تلاش کنید با مدیر، سرپرست، مسئول، معاون و همکاران دیگر در محیط آموزشی هماهنگی داشته باشید.

۴. مقررات محیط آموزشی را رعایت کنید و به آنها احترام کنید.

۵. کارها و فعالیت‌های مربوط به کلاس را بین شاگردان تقسیم کنید و به آنان مسئولیت دهید.

۶. شاگردان را، جز در موارد ضروری، آن‌هم به

مدت کم، از خود طرد نکنید.

۷. در بعضی از موارد شاگردان از معلم خود تقلید

می‌کنند، پس به تدریج تقلید آنان را جهت‌دهی نمایید.

۸. شاگردان، را در کلاس، نه آزاد آزاد بگذارید و نه

آنان را کاملاً محدود کنید.

۹. تنبیه و محروم کردن تمام افراد به خاطر رفتار بد

یک فرد یا یک گروه کوچک جایز نیست.

۱۰. پشت سر دیگران سخن نگویند تا پشت سر شما

سخن‌ها نگویند.

۱۱. آداب اجتماعی را در برخوردها رعایت کنید.^۱

کلاس‌داری موفق

۱. سعی کنید برای تدریس، شروع خوب، گیرا و

جذابی داشته باشید.

۲. در تدریس به این امر توجه داشته باشید که

گفته‌اند: ۷۵٪ یادگیری از طریق چشم، ۱۳٪ از طریق

---

۱. جذاب سازی کلاس‌های دینی کودکان و نوجوانان، ص ۲۵۳.

گوش و ۱۲٪ از طریق بقیه حواس انجام می‌شود.

۳. برای پاسخ‌گویی به سؤالات، جواب‌های قطعی و قانع‌کننده‌ای داشته باشید و از پاسخ به سؤالات با کلماتی مانند «ظاهراً»، «فکر می‌کنم»، «تقریباً» و «احتیاطاً» پرهیز نمایید.

۴. گاهی با ذکر صلوات، طرح سؤال یا لحظاتی سکوت به کلاس تمرکز دهید، این روش از داد زدن یا چند بار گچ روی تخته یا میز زدن بهتر است.

۵. هرگز مطالب مشکوک و ظنی را به صورت قطعی بیان نکنید و درباره مطالبی که نسبت به آن آگاهی نداریم سخن نگویید.

۶. برگه یادداشت رئوس مطالب را همیشه در جای خاصی مانند کیف، جیب و بالای دفتر و کتاب قرار دهید.

۷. حتماً پس از پایان وقت، لحظاتی در کلاس درنگ و تأمل کنید. شاید شاگردان سؤال و یا کاری داشته باشند.

۸. اگر سؤالی مطرح می‌شود بدون پاسخ نماند.

۹. در موارد اختیاری موضوع درسی را براساس نیاز و

علاقه شاگردان انتخاب کنید.

۱۰. هنگام سؤال کردن از جاهای مختلف کلاس درس را پرسید و این کار را از جا یا فرد بخصوص انجام ندهید.

۱۱. مدرک و مأخذ مطالب ارائه شده را صحیح و دقیق ذکر کنید.

۱۲. اگر جواب سؤالی به بعد موکول می شود آن را یادداشت نموده و جوابش در جلسه بعد گفته شود.

۱۳. گاهی یک مکث کوتاه و نگاه به اطراف کلاس جهت جلب توجه شاگردان ضروری است.

۱۴. سعی کنید از تخته سیاه، یا «وایت برد» استفاده کنید تا شاگردان درس را بهتر بفهمند.

۱۵. ابزار و امکانات تدریس، مانند گچ، ماژیک، تخته پاک کن و ... را پیش از درس فراهم آورید.

۱۶. از قسمت بالا و سمت راست تخته شروع به نوشتن کرده، منظم بنویسید و از تمام تخته استفاده کنید.

۱۷. «بسم الله» در ابتدای هر کار، رمز عشق به خدا، توکل بر او و استمداد از او و وابستگی به اوست. پس

هنگام شروع کلاس، گفتن یا نوشتن «بسم الله الرحمن الرحيم» فراموش نشود.

۱۸. هنگام نوشتن روی تخته از ایستادن مقابل مطالب خودداری شود؛ سعی کنید نیم‌رخ بایستید.

۱۹. وقتی روی تخته مطلبی می‌نویسید هم زمان آن را بخوانید تا همه بشوند.

۲۰. سعی کنید هنگام نوشتن، لباس‌ها و سر و صورت خود را گچی یا رنگی نکنید.

۲۲. تخته را از بالا به پایین و با تخته‌پاک‌کن پاک کرده و از پاک نمودن آن با دست خودداری کنید.

۲۳. اگر شاگردان مطالب روی تخته را در دفترهای خود نوشته‌اند در پایان درس تخته را پاک کنید تا برای استفاده بعدی آماده باشد.

۲۴. در اداره کلاس گاهی از خود دانش‌آموزان کمک بگیرید.^۱

---

۱. جذاب سازی کلاس‌های دینی کودکان و نوجوانان، ص ۲۵۴، با اندکی دخل و تصرف.

۲۵. درس خود را با توجه به تعداد جلسات و زمان پیش‌بینی شده زمانبندی کنید تا در پایان دوره کم و زیاد نیاورید.

۲۶. بی‌نظمی استاد، شاگردان را نیز بی‌نظم بار می‌آورد؛ این نکته همیشه به یادتان باشد.

۲۷. اجازه ندهید وقت کلاس به مطالب بیهوده و کم‌فایده بگذرد.

۲۸. در شاگردان خود بینش، پشتکار، صبر و حوصله را زمینه‌سازی نموده و آن را افزایش دهید.

۲۹. همیشه و در همه حال رغبت و ذوق شاگردان را زنده نگه دارید.

۳۰. بهره‌گیری مناسب از اصل‌های تغافل، بزرگ‌نمایی و کوچک‌نمایی فراموش نشود.

۳۱. از سخت‌گیری‌ها و سهل‌گیری‌های افراطی امور کلاس و دانش‌آموزان نظیر حضور و غیاب، ورود و خروج، نمره و ... اجتناب کنید.

۳۲. نه آنقدر به شاگردان محبت کنید که لوس شوند و نه آنقدر بی‌مهری کنید که گریزان شوند.

۳۳. بیش از اندازه از شاگردی تعریف و تمجید

نکنید، چرا که ممکن است موجب غرور او یا حسادت دیگران شود.

۳۴. استفاده از انواع نگاه (تشویقی، تنبیهی، هشدار و...) به عنوان جایگزین ابزارهای دیگر فراموش نشود.

۳۵. به جای تکیه کردن به تنبیه و موضع گیری منفی در رابطه با رفتارهای غلط شاگردان به ریشه یابی عوامل رفتارها و از بین بردن آن پردازید.

۳۶. به جز در موارد ضروری استاد دیگری را جایگزین خود نکنید.

۳۷. در محیط کلاس از گروه گرایی و خط بازی سیاسی و جناحی پرهیز کنید.

۳۸. شاگردان رفتار معلم را زیر ذره بین قرار می دهند، مواظب باشید کردار و رفتار منفی از خود نشان ندهید.

۳۹. کاری کنید که شاگردان خصوصیات مثبت را در خود به وجود آورند.^۱

۴۰. حتی الامکان از تنبیه بدنی در کلاس خودداری

کرده و سعی کنید از روش‌های دیگر تنبیهی که آثار تربیتی بیشتری داشته باشد استفاده کنید.

فصل سوم

احكام معلمان و استادان

مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

دست توانای معلم است که چشم انداز آینده ما را ترسیم می کند.

وظایف عبادی معلمان

سؤال: اساتید و دانشجویان در صورتی که کمتر از ده روز در محل تحصیل و خوابگاه می‌مانند، تکلیف نماز و روزه‌شان چیست؟

پاسخ: امام خمینی¹: نماز شکسته است و روزه صحیح نیست.

آیات عظام بهجت، صافی گلپایگانی، فاضل لنکرانی و نوری همدانی: اساتید و دانشجویان اگر در کمتر از ده روز حداقل یک‌بار، بین وطن و دانشگاه رفت و آمد

داشته باشند و این وضعیت تا مدتی ادامه داشته باشد - به طوری که نزد عرف «سفر» کار آنان شمرده شود - نماز ایشان در محل تحصیل و بین راه تمام و روزه صحیح است.

تبصره ۱. آیت الله صافی گلپایگانی: مدت لازم برای صدق شغل سفر را حداقل چهارماه رفت و آمد می دانند.

تبصره ۲. (سفر اول): تمامی دانشجویان و اساتید مذکور، هرگاه بیش از ده روز در وطن خود بمانند، در اولین مسافرت به محل درس و تدریس باید نماز را شکسته بخوانند و روزه بگیرند. اما پس از یک رفت و برگشت میان وطن و محل تحصیل، به وظیفه خود مانند کثیرالسفر عمل کنند و نماز را کامل بخوانند و روزه بگیرند.

تبصره ۳. به فتوای آیت الله بهجت^۱، سفر اول با طی مسیر هشت فرسخ، تحقق می یابد. از این رو اگر فاصله محل درس و تدریس از وطن، بیش از هشت فرسخ باشد، در همان اولین مسافرت نیز نمازشان در محل

تحصیل کامل و روزه صحیح است.

آیت‌الله خامنه‌ای: اساتید و دانشجویان بورسیه و مأمور به تحصیل، اگر کمتر از ده روز، حداقل یک‌بار بین وطن و دانشگاه رفت و آمد داشته باشند نماز آنان تمام و روزه ایشان صحیح است؛ اما دیگر دانشجویان، نمازشان شکسته و روزه آنها صحیح نیست.

آیت‌الله تبریزی^۱: استاد اگر هر هفته برای تدریس به حد مسافت شرعی مسافرت می‌کند چنانچه مدت تدریس دو ماه یا زیادتر باشد باید نماز را تمام بخواند و روزه بگیرد.

آیت‌الله سیستانی: اگر زمان تحصیل و تدریس اساتید و دانشجویان حداقل دو سال ادامه دارد و در آنجا مستقر می‌شوند (اگر چه در هفته دو شبانه‌روز کامل باشند به نحوی که به آنان مسافر گفته نشود) آنجا در حکم وطن است و باید نمازشان را در محل تحصیل تمام بخوانند و روزه بگیرند.

۲. اگر اساتید و دانشجویان در هفته حداقل سه روز به مقدار مسافت شرعی رفت و آمد کنند و یا در سفر

باشند و این برنامه برای مدتی (به طور مثال شش ماه در یک سال و یا حداقل سه ماه در چند سال تحصیلی) ادامه یابد، کثیرالسفر محسوب می‌شوند و نماز ایشان در محل تحصیل و بین راه تمام و روزه‌شان صحیح است.

تبصره ۱. در هر دو صورت اگر در ماه اول قصد اقامت ده روز نکنند باید احتیاط نمایند؛ یعنی نمازشان را هم تمام و هم شکسته بخوانند و روزه را هم بگیرند و هم قضا نمایند.

تبصره ۲. با توجه به اینکه آیت‌الله سیستانی رجوع به مرجع تقلید مساوی را جایز می‌داند مقلدان ایشان می‌توانند در این مسئله به مرجع مساوی دیگر مراجعه کنند، که نماز را کامل و روزه را صحیح می‌دانند.

آیت‌الله مکارم شیرازی:

۱. اساتید و دانشجویان اگر برای مدت قابل ملاحظه‌ای، مثلاً یک سال و یا بیشتر در محل تحصیل یا تدریس بمانند، آن محل در حکم وطن است و نماز و روزه در آنجا تمام می‌باشد و ماندن ده روز پی در پی در آنجا شرط نیست.

۲. کسانی که همه روزه، یا حداقل سه روز در هفته، به محل تحصیل یا تدریس می‌روند؛ یعنی صبح به محل تحصیل یا تدریس می‌روند و عصر باز می‌گردند و این کار مدتی ادامه می‌یابد، کثیرالسفر محسوب می‌شوند و نماز و روزه ایشان در آن محل و به هنگام رفت و برگشت، تمام است.

آیت‌الله وحید خراسانی: اگر در هفته حداقل چهار روز بین وطن و دانشگاه رفت و آمد کند و این کار برای مدت یک سال یا بیشتر ادامه داشته باشد، آنجا در حکم وطن است. نماز در آنجا تمام و روزه صحیح است و در بین راه باید احتیاط کند؛ یعنی نماز را تمام و شکسته بخواند و روزه بگیرد و قضای آن را نیز به جای آورد و اگر رفت و آمد سه روز باشد در این موارد نیز باید احتیاط کند.^۱

سؤال: اساتید و دانشجویان در صورتی که بیش از ده روز

۱. رساله دانشجویی، ص ۱۱۳.

با قصد اقامت در محل درس و تدریس می‌مانند، تکلیف نماز و روزه‌شان چیست؟

پاسخ: آیات عظام امام خمینی، خامنه‌ای، بهجت، صافی گلپایگانی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، وحید خراسانی و سیستانی: برای این‌گونه افراد نماز تمام و روزه صحیح است.

تبصره: در صورتی که از ابتدا قصد ماندن ده روز داشته باشد و بعد از خواندن یک نماز چهار رکعتی به دلیلی تصمیم بر بازگشت به وطن بگیرند نماز و روزه آنها در محل تحصیل تمام خواهد بود.^۱

سؤال: اگر استاد یا دانشجو به طور اتفاقی به شهری غیر از محل درس مسافرت کند نماز و روزه او چگونه است؟

پاسخ: حضرات آیات عظام: امام خمینی،

خامنه‌ای، بهجت، صافی گلپایگانی، فاضل لنکرانی،
نوری همدانی، وحید خراسانی: نماز شکسته و روزه
صحیح نیست.^۱

آیت‌الله سیستانی: نماز تمام و روزه صحیح است.^۲
سؤال: حکم نماز و روزه اساتیدی که یک یا چند
روز در هفته به محل تدریس در دو صورت زیر در محل
تدریس و بین راه چگونه است؟

الف: محل تدریس یک شهر است

ب: محل تدریس شهرهای مختلف است.

پاسخ: حضرت امام خمینی^۱: نماز شکسته و روزه
صحیح نیست.

آیت‌الله وحید خراسانی: اگر چهار روز در هفته را به
محل تدریس رفت و آمد داشته باشند نماز آنان تمام و
روزه‌شان صحیح است. اگر سه روز در سفر باشند بنا بر
احتیاط نماز شکسته و تمام جمع کنند و بنا بر احتیاط

۱. همان، ص ۱۱۶.

۲. همان، ص ۱۱۷.

روزه بگیرند و قضای آن را نیز به جا آورند و اگر کمتر از سه روز باشد نماز شکسته است و روزه صحیح نیست.

آیت الله سیستانی: اگر در ماه، ده روز یا بیشتر در سفر باشند و این امر در مدت یک سال شش ماه و در مدت بیش از یک سال تا سه ماه ادامه داشته باشد، نماز تمام و روزه صحیح است. اگر در ماه نه یا هشت روز در سفر باشند، باید احتیاط کنند؛ یعنی نماز را تمام و شکسته بخوانند و روزه بگیرند و قضای آن را نیز به جا بیاورند.

آیت الله تبریزی^۱: اگر در هفته حداقل یک بار برای تدریس، بین وطن و دانشگاه رفت و آمد می کنند. نماز تمام و روزه صحیح است. اگر رفت و آمدشان در مدت هشت یا نه روز، یک بار انجام می گیرد، باید احتیاط کنند؛ یعنی نماز را تمام و شکسته بخوانند و اگر روزه بگیرند، صحیح است و قضا ندارد.

آیت الله صافی گلپایگانی: اگر رفت و آمد حداقل برای مدت چهار ماه ادامه داشته باشد نماز تمام و روزه صحیح است.

حضرات آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، فاضل
لنکرانی و نورمی همدانی: اگر رفت و آمد حداقل تا
مدتی ادامه داشته باشد که عرف این کار را شغل او
بداند نماز تمام و روزه او صحیح است.^۱

سؤال: استادی بین دو شهر که
هیچکدام وطن او نیست و با
وطن او بیش از هشت فرسخ
فاصله دارند رفت و آمد دارد
و در یکجا تحصیل و در جای
دیگر تدریس می‌کند. آیا هر دو
عنوان شغل محسوب می‌شود؟

پاسخ: آیت‌الله فاضل لنکرانی^۱: بله هر دو، شغل
محسوب می‌شود و نماز او در هر یک از دو شهر و نیز
در مسیر به احتیاط واجب شکسته است و روزه صحیح
نیست.^۲

۱. همان، ص ۱۱۷.

۲. جامع الاحکام، سؤال ۴۹۹.

سؤال: خانم اینجانب آموزگار است آیا حقوقی که دریافت می‌کند متعلق خمس است؟

پاسخ: آیت‌الله فاضل لنکرانی^۱: بله آنچه از حقوق ایشان که در مؤونه زندگی مصرف نشود و سال نیز بر آن بگذرد خمس دارد.^۱

سؤال: اینجانب معلم هستم. مبلغ پولی که در سال قبل خمس آن را پرداخت کردم به صورت علی‌الحساب به شرکت تعاونی مسکن فرهنگیان دادم که در آینده قطعه

زمینی به اینجانب بدهند. اکنون که سال خمسی‌ام فرا رسیده آیا به این پول خمس تعلق می‌گیرد؟

پاسخ: آیت‌الله فاضل لنکرانی^۱: در فرض سؤال

خمس لازم نیست.^۱

سؤال: معاشرت و همنشینی و دست دادن با دانش‌آموزان بهایی چه حکمی دارد؟ رفتار استادان و دانش‌آموزان با این‌گونه افراد چگونه باید باشد؟ استفاده از وسائلی که همه دانش‌آموزان از آن استفاده می‌کنند مثل شیر آب آشامیدنی، شیر توالت، آفتابه و صابون و مانند آن که علم به مرطوب بودن دست و بدن داریم چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله خامنه‌ای: همه پیروان فرقه گمراه بهائیت محکوم به نجاست هستند و در صورت تماس آنها با چیزی، مراعات مسائل طهارت در رابطه با آنها نسبت به اموری که مشروط به طهارت است واجب

است، ولی رفتار معلمان و مدیران با دانش‌آموزان بهایی باید بر اساس مقررات قانونی و اخلاق اسلامی باشد.^۱

سؤال: تکلیف آموزگاران با دانش‌آموزان بهایی چیست؟ آیا جایز است قرآن را در اختیار آنان قرار دهند؟

پاسخ: آیت‌الله فاضل لنکرانی: باید با آنها معامله نجاست کرد و قرار دادن قرآن در اختیار آنان جایز نیست.^۲

سؤال: وظیفه شرعی معلم قرآن کریم که یقین دارد امام جماعت نماز خود را از جهت تجوید غلط می‌خواند چیست؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: رعایت محسنات تجوید لازم نیست، ولی اگر قرائت امام جماعت از نظر مأموم صحیح نباشد و در نتیجه نماز او را صحیح نداند

۱. همان، مسئله ۳۲۸.

۲. همان، مسئله ۹۲.

نمی‌تواند به او اقتدا کند لکن شرکت ظاهری در نماز جماعت برای یک غرض عقلایی اشکالی ندارد.^۱

سؤال: اهل روستایی که من در آن تدریس می‌کنم نماز نمی‌خوانند، زیرا از فرقه اهل حق هستند و ما مجبور به خوردن نان و غذای آنها هستیم چون شب و روز در این روستا اقامت داریم آیا نمازهای ما اشکال دارد؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: اگر توحید و نبوت و هیچ یک از ضروریات دین اسلام را انکار نکنند و معتقد به نقصی در رسالت رسول اکرم نباشند حکم به کفر و نجاست آنها نمی‌شود، در غیر این صورت باید هنگام تماس با آنها و یا خوردن غذای آنان مسئله طهارت و نجاست مراعات شود.^۲

۱. اجوبه الاستفتاءات، مسئله ۵۹۰.

۲. همان، مسئله ۳۲۶.

کلاس‌های مختلط و استاد غیر همجنس

سؤال: معلمي که در دبستان یا دبیرستان دخترانه یا مختلط درس می‌گوید آیا حقوقی که در قبال این عمل می‌گیرد حلال است یا حرام؟

پاسخ: امام خمینی^۱: در صورت تصدی تدریس مطالب مباح حقوق را مالک می‌شود، لکن اگر تدریس در آن مدرسه برای او مفاسد دینی و اخلاقی داشته باشد جایز نیست.^۱

سؤال: تدریس دبیران مرد در مدارس راهنمایی و دبیرستان‌های دخترانه چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: چنانچه مراعات

---

۱. استفتائات حضرت امام خمینی^۱، ج ۲، ص ۲۷، سؤال ۶۱.

تمام موازین شرعی شود و مفاصلی بر آن مترتب نشود اشکالی ندارد، ولی به یقین استفاده از دبیران همجنس به احتیاط نزدیکتر است.^۱

سؤال: آیا مرد می‌تواند در یک جلسه که گروهی از بانوان و دختران مسلمان هستند قرآن را تعلیم دهد و همچنین خود استاد که با صوت قرآن را می‌خواند در موقع پس‌گرفتن درس، آیا بانوان و دختران با صوت می‌توانند قرآن را برای استاد بخوانند تا اینکه اشکالات آنها از لحاظ اعراب و قواعد تجوید برطرف بشود و یا اینکه خواندن خانم‌ها و دختران با صوت اشکال شرعی دارد یا نه؟

۱. استفتائات آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۲، ص ۳۵۱، سؤال ۱۰۳۵.

پاسخ: آیت الله گلپایگانی^۱: چنانچه تعلیم قرآن کریم مستلزم ارتکاب محرم نباشد اشکال ندارد، ولی بانوان و دختران نزد نامحرم قرآن را با صدای بلند نخوانند و همچنین با صدا خواندن مرد چنانچه موجب تلذذ بانوان باشد اشکال دارد. خوب است معلم بانوان زن باشد تا موجب ارتکاب خلاف شرع نشود و ارتکاب خلاف شرع به عنوان تعلیم قرآن خلاف شرع دیگری است.^۱

سؤال: این‌جانب مربی بخش فیزیک دانشکده علوم دانشگاه مشهد هستم که در دانشگاه به کار تدریس مشغول می‌باشم . نظر به اینکه اکثریت شاگردان کلاس‌های دانشگاه را پسران تشکیل می‌دهند برای من و خواهران همکارم این سؤال

---

۱ . مجمع المسائل، ج ۲، ص ۳۲۰، مسئله ۶۵۲.

مطرح است که آیا این کار از نظر شرعی مشکل دارد یا خیر؟
پاسخ: با مراعات کامل حجاب اسلامی و رعایت مقررات شرعی مانعی ندارد.^۱

سؤال: تدریس خانم‌ها به آقایان با رعایت کلیه موازین شرعی چگونه است؟

پاسخ: با حفظ حجاب و مراعات موازین شرعی مانعی ندارد؟^۲

سؤال: تکلیف استادی که به عده‌ای از دختران درس می‌دهد ولی نمی‌تواند خود را از نگاه هوس‌آلود کنترل کند چیست؟

پاسخ: حضرات آیات عظام امام خمینی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، صافی گلپایگانی، خامنه‌ای، بهجت، مکارم شیرازی، وحید خراسانی، سیستانی، و

۱. استفتائات امام خمینی ۱، ج ۱، ص ۳۵۴، سؤال ۲۶.

۲. همان، ص ۳۵۱، سؤال ۱۶.

تبریزی: باید تدریس برای آنان را رها کند.^۱

سؤال: خنده و شوخی استاد خانم در کلاس درس دانشجویان دختر و پسر به منظور رفع کسالت و خستگی و تجدید روحیه دانشجویان چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: رعایت آداب عفت در کلاس واجب است.^۲

سؤال: تدریس دبیران مرد در مدارس راهنمایی و دبیرستانهای دخترانه چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله نوری همدانی: در صورتی که به طور عادی و بدون شائبه صورت بگیرد جایز است.^۳

امر به معروف ونهی از منکر

۱. نگاه و پوشش، ص ۳۷.

۲. استفتائات جدید، مسئله ۷۹۰.

۳. استفتاء از دفتر.

سؤال: حکم حضور در کلاس استاد فاسدالعقیده چیست؟
 پاسخ: آیت الله صافی گلپایگانی: حضور در کلاسی که استاد آن فاسدالعقیده باشد و در طی درس به طور ضمنی علیه اسلام تبلیغ می کند جایز نیست.

۲۲. سؤال: بنده استاد دانشگاه هستم و در کلاس من تعدادی از دانشجویان مراعات مسائل شرعی همچون حجاب و عفت را نمی کنند، تذکر بنده هم به جایی نمی رسد چون در جواب می گویند اساتید دیگر و یا مسئولین هیچگونه اعتراضی به این مسائل ندارند. تکلیف بنده را از نظر شرعی مشخص فرمائید؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: شما در حد توان

آنها را با زبان خوش امر به معروف و نهی از منکر کنید
اگر گوش نکردند وظیفه‌ای ندارید.^۱

سؤال: گاهی بعضی از اساتید زن در کلاس‌های درس دانشجویان با لباس‌های تحریک کننده حضور پیدا می‌کنند و دانشجویان به ناچار برای دریافت درس و مطالب به او نگاه می‌کنند تکلیفشان چیست؟

پاسخ: در این گونه موارد باید با هماهنگی مسئولین دانشگاه جلوی این گونه مسائل را گرفت تا به مشکل برخورد نکنند و اساتید به وظیفه شرعی خودشان عمل نمایند.^۲

بیت المال و لوازم مدرسه و دانشگاه

۱. استفتاء از دفتر.

۲. استفتائات جدید آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۳۴۱، سؤال

سؤال: استفاده جزئی شخصی معلمین از امکانات مدرسه، مانند کپی و ... چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله خامنه‌ای: ملاک در این گونه امور قانون و مقررات مربوطه می‌باشد و باید طبق آن عمل شود.^۱

آیت الله مکارم شیرازی: این کار جایز نیست مگر در مواردی که مقررات اجازه می‌دهد یا این که با اجازه مسئولینی که در این حیطه اختیارات قانونی دارند بوده باشد.^۲

مواد درسی

سؤال: آیا پدر می‌تواند یادگرفتن قرآن را بر فرزند واجب نماید و اگر بگوید من

۱. استفتاء از دفتر.

۲. همان.

راضی نیستم که در این مسئله کوتاهی نمایی، وظیفه فرزند چیست؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: اگر سرپیچی فرزند موجب اذیت و آزار پدر و مادر گردد باید از او اطاعت کند.^۱

سؤال: در صورتی که پدر به فرزند بگوید: راضی نیستم در جلسه قرآن شرکت کنی، آیا اطاعت پدر در اینجا لازم است؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: اطاعت از او در این موارد لازم نیست ولی سعی کنید موافقت او را جلب کنید.^۲

سؤال: اطفال در مدرسه دست بی‌وضو به خطوط قرآن می‌گذارند

۱. استفتائات جدید، آیت الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۷۲۱، سؤال ۱۷۱۱.

۲. همان، ص ۵۲۰، سؤال ۱۷۰۹.

آیا برای آموزگار اشکال دارد یا نه؟

پاسخ: آیت الله صافی گلپایگانی^۱: معلم باید دستور ترک آن را بدهد و اگر دید منع کند.^۱

سؤال: مرسوم است یک نفر با سواد را اجیر می‌کنند تا قرآن و بعضی از کتب دینی را به اطفال تعلیم نماید، آیا جایز است اولیای اطفال اجرت او را از زکات مال خودشان حساب کنند؟

پاسخ: آیت الله صافی گلپایگانی^۱: چنانچه کسی او را جهت تعلیم قرآن به اطفال مؤمنین اجیر کند جایز است که مال الاجاره را به عنوان سهم سیل الله از زکات بدهد، لکن اگر او را فقط برای طفل خود اجیر کند پرداخت اجرت از زکات مشکل است.^۲

۱. استفتائات قرآنی، ص ۱۴۴.

۲. استفتائات قرآنی، ص ۱۵۴.

سؤال: تشکیل جلسات قرآن در مکان‌های غضبی چه حکمی دارد؟
پاسخ: آیت‌الله فاضل لنکرانی^۱: غضب و تصرفات غاصبانه مطلقاً حرام است.

آیت‌الله تبریزی^۱: غضب حرام است چه در مکان غضبی قرآن بخواند یا کار دیگری انجام دهد.
آیت‌الله مکارم شیرازی: حرام است.^۱

سؤال: آیا زوج می‌تواند مهریه همسر خود را آموزش تلاوت قرآن قرار دهد و در صورت مثبت بودن، اگر مرد تلاش خود را انجام داد ولی زن به جهت کند ذهن بودن یا کمبود استعداد نتوانست یاد بگیرد وظیفه او چیست؟

پاسخ: آیت‌الله فاضل لنکرانی^۱: بلی می‌تواند

مهریه را آموزش قرآن قرار دهد و در فرض سؤال به هر مقدار که یاد گرفته ولو چند سوره کوچک باشد کفایت می‌کند، در صورتی که بیشتر از آن امکان نداشته باشد.

آیت‌الله تبریزی^۱: مهر قرار دادن آموزش قرآن مانعی ندارد و اگر زن به جهت کمبود استعداد نتوانست یاد بگیرد به همان مقدار که یاد گرفته ولو چند سوره کوچک باشد کافی است. والله العالم.

آیت‌الله مکارم شیرازی: اشکالی ندارد ولی او باید

وظیفه خود را انجام دهد.^۱

۳۱. سؤال: اگر کسی مبلغی را به دیگری قرض بدهد و با او شرط کند و بگوید به شرطی به تو تعلیم می‌دهم که تو نیز در مقابل قرآن را به فرزندان من تعلیم دهی آیا عمل به این

شرط برگیرنده واجب است یا نه؟

پاسخ: آیت الله فاضل لنکرانی^۱: چنین شرطی صحیح نیست و عمل به آن هم لازم نیست.
آیت الله تبریزی^۱: واجب نیست، والله العالم.
آیت الله مکارم شیرازی: احتیاط در ترک چنین شرطی است.^۱

سؤال: نگاه کردن به عکس های عریان موجود در تابهای پزشکی که آموزش آن برای دانشجویان ضروری است چه حکمی دارد؟

پاسخ: حضرات آیات عظام امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی، بهجت، تبریزی و سیستانی: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن در حرام باشد اشکال ندارد.^۲

۱. همان، ص ۹۸.

۲. نگاه و پوشش، ص ۵۸.

سؤال: استماع معلم مرد به صدای زن نامحرم در هنگام تلاوت قرآن با لحن در امر آموزش چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله فاضل لنکرانی^۱: بهتر اینکه لازم است در آموزش از آموزگاران زن استفاده شود.^۱

سؤال: اینجانب معلم وسیله موسیقی ارگ هستم، نظر حضرات درباره این وسیله و آموزش آن چیست؟

پاسخ: آیت الله فاضل لنکرانی^۱: اگر به صورت مطرب و مناسب مجالس لهو و لعب نواخته شود اصل آن حرام و تعلیم آن هم حرام است و الا حرام نیست.^۲

سؤال: در بعضی از سبک‌های ورزشی استاد، ضمن آموزش فنون رزمی مطالبی را از عقاید غیر

۱. جامع الاحکام، مسئله ۱۷۲۴.

۲. همان مسئله، ۹۹۲.

اسلامی معمولاً به طور مرموز در پوشش آیات و روایات القاء می‌نماید، شرکت در کلاس این اساتید چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله صافی گلپایگانی: حرام است.^۱

سؤال: آیا تدریس و تحصیل فلسفه در حوزه‌های علمیه دینی جایز است؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: یادگیری و تحصیل فلسفه برای کسی که اطمینان دارد باعث تزلزل در اعتقادات دینی اش نمی‌شود اشکال ندارد و بلکه در بعضی موارد واجب است.^۲

سؤال: از آنجا که رشته نقاشی و مجسمه‌سازی در تعدادی از دانشگاه‌های ایران تدریس می‌شود این رشته چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله مکارم شیرازی: رشته نقاشی اشکالی

۱. استفتاء از دفتر.

۲. اجوبه الاستفتائات، مسئله ۱۳۲۵.

ندارد.^۱

سؤال: برای تقویت بنیة آموزشی و درسی ناچار به ارتباط یا مراجعه، خرید و مطالعه برخی کتب و نشریات ضاله هستیم، این کار از نظر شرعی چگونه است؟

پاسخ: آیت الله خامنه‌ای: خرید، فروش و نگهداری کتاب‌های گمراه کننده جایز نیست مگر برای پاسخگویی و رد مطالب آن برای کسی که قدرت علمی آن را داشته باشد.^۲

آیت الله صافی گلپایگانی: خرید، فروش و کمک به مطبوعات، نشریات، روزنامه‌ها و مجلات گمراه کننده و خواندن آنها حرام است مگر برای اطلاع از مفاسد و رفع آن، در صورت تمکن برای کسانی که واقعاً اهلیت و

۱. استفتائات جدید، مسئله ۵۵۰.

۲. اجوبة الاستفتائات، سؤال ۱۳۲۵.

شایستگی رفع آن را دارند.^۱

آیت الله فاضل لنکرانی^۱: در اینگونه موارد از خرید آنها اجتناب کنید تا هم شما آلوده نشوید و هم آن نشریات تقویت نشوند.^۲

آیت الله تبریزی^۱: کتب و روزنامه‌ها و مجلاتی که مشتمل بر باطل است و عقاید اسلامی را سست می‌کند یا امنیت کشور را به خطر می‌اندازد و یا موجب ترویج فساد در جامعه و اختلال نظام می‌شود، طبع، نشر، خرید و فروش آنها جایز نیست و ثمن آن برای فروشنده سُحت است.^۳

۳۹. سؤال: برای تقویت بنیة آموزشی و درسی ناچار به مراجعه، خرید و مطالعه برخی کتب و نشریات ضاله هستم. آیا

۱. پایگاه اطلاع رسانی آیت الله صافی گلپایگانی.

۲. مسائل جدید، ج ۱، ص ۳۹.

۳. همان.

این کار از نظر شرعی چگونه است؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: خرید، فروش و نگهداری کتاب‌های گمراه کننده جایز نیست، مگر برای پاسخگویی و رد مطالب آن برای کسی که قدرت علمی آن را داشته باشد.^۱

۴۰. سؤال: ایجاد مراکز برای آموزش رقص چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: ایجاد مراکز تعلیم و تربیت رقص با اهداف نظام اسلامی منافات دارد.

سؤال: حکم آموزش و یادگیری نوازندگی آلات موسیقی چیست؟

پاسخ: حضرات آیات عظام امام، خامنه‌ای، مکارم شیرازی، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، و تبریزی: آموزش و یادگیری نوازندگی با آلات مختص (به لهُو)

جایز نیست و اگر از آلات مشترک باشد به منظور استفاده مشروع و حلال اشکال ندارد.

حضرات آیات عظام بهجت و صافی گلپایگانی:
آموزش و یادگیری نوازندگی با آلات موسیقی حرام است.^۱

کم کاری

سؤال: دیر آمدن و زود رفتن از محل کار چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: باید وقت را شرعاً مراعات کنند.^۲

سؤال: آموزگاری پیمان بسته که که در مقابل خدمت موظف ۲۴ ساعت در هفته، حقوق دریافت کند. حال اگر بعضی ساعتها کارهای شخصی انجام داد و

۱. رساله دانشجویی، ص ۱۰۶.

۲. استفتائات جدید آیت الله مکارم شیرازی، ج ۳، ص ۶۲۷، سؤال ۱۵۹۹.

دانش آموزان بدون معلّم باشند یا معلّم دیگری به جایش آمده، حق استفاده از حقوق دیگران را دارند و اگر بگیرند جایز است یا خیر و چنانچه خودشان مریض شوند و آن ساعتی را که باید کار موظف انجام دهند نتوانسته انجام وظیفه کنند پولی که می‌گیرند جایز و قابل تصرف است یا خیر؟

پاسخ: تابع مقررات استخدامی است و اگر خلاف

نموده استحقاق اجرت ندارد.^۱

سؤال: تعدادی از معلمان در ساعات کار و تدریس به فعالیت‌های جنبی دیگر مثل بافتنی، خواندن روزنامه و مجلات غیر مربوط به درس و

۱. استفتائات امام خمینی، ج ۲، ص ۲۱۷، سؤال ۵۵.

تدریس و مانند آن می‌پردازند
این کار چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: جایز نیست.^۱

سؤال: مدیر و آموزگاران که
در یک مدرسه مشغول به کار
می‌باشند طبق آیین نامه موظف
هستند هفته‌ای ۲۸ ساعت کار
کنند و مدیر هم باید اگر
آموزگاری نیاید گزارش دهد.
حال اگر گزارش نداد از ترس
اینکه مبادا برخوردی پیش
بیاید یا کم‌رویی کرد آیا
مسئولیت شرعی دارد؟ و
مسئولیت بر گردن آموزگار است
که نیامده یا مدیر یا هر دو؟
پاسخ: آیت الله فاضل لنکرانی^۱: هر دو مسئولیت

---

۱. استفتائات جدید آیت الله مکارم شیرازی، ج ۳، ص ۶۳۴، سؤال
۱۸۲۹.

شرعی دارند بعلاوه آموزگار که غیبت کرده استحقاق دریافت اجرت روز غیبت را ندارد و اگر بگیرد ضامن است.^۱

سؤال: اگر مدیر مدرسه گزارش غیبت را نداد و به آموزگار گفت: من گزارش نمی‌دهم، اما مسئولیت شرعی آن بر گردن خودت باشد آیا با این بیان سلب مسئولیت از مدیر می‌شود یا خیر؟

پاسخ: آیت الله فاضل لنکرانی^۱: خیر، از مدیر سلب مسئولیت نمی‌شود.^۲

سؤال: اگر آموزگاری در تصحیح اوراق امتحانی یا مسئول مدرسه در انتقال نمرات

۱. جامع المسائل، آیت الله فاضل لنکرانی^۱، ج ۱، ص ۲۷۹، سؤال ۱۱۱۴.

۲. همان، ص ۲۷۹، سؤال ۱۱۱۵.

سهلانگاری نماید و بر اثر سهلانگاری دانش‌آموزی مردود گردد آیا آموزگار یا مسئولین به خسارت مادی و معنوی دانش‌آموز در طول یک سال عقباتدگی ضمانتی دارند؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: ضامن هستند.^۱

سؤال: معلمی به خاطر تأمین معیشت مجبور است کار دوم و سوم هم داشته باشد و به همین خاطر انگیزه و روحیه کافی برای تدریس عمیق در کلاس ندارد و به صورت سطحی برگزار می‌گردد. آیا از نظر شرعی مسئولیتی متوجه آن معلم، دانش‌آموزان و مسئولین مدرسه می‌باشد؟

---

۱. همان، ج ۳، ص ۴۳۰، سؤال ۱۱۲۸.

پاسخ: آیت الله خامنه‌ای: ملاک در این گونه امور، قانون و مقررات مربوطه می‌باشد و باید طبق آن عمل شود.^۱

آیت الله مکارم شیرازی: هرگاه به وظیفه اصلی یک معلم عمل نکند در برابر حقوقی که می‌گیرد مسئولیت دارد.^۲

سؤال: بعضی از معلمان از مرخصی استعلاجی برای عدم حضور در مدرسه و کلاس استفاده می‌کنند در حالی که در واقع توان و حال آمدن به مدرسه در آنها وجود دارد. آیا این کار جایز است؟

پاسخ: آیت الله خامنه‌ای: دروغ و هر کاری که خلاف قانون و مقررات باشد جایز نیست.^۳

۱. استفتاء از دفتر.

۲. استفتاء از دفتر.

۳. همان.

سؤال: در مواقع خاصی همچون بین‌التعطیلین و یا در آستانه عید و یا در روزهای پایانی سال تحصیلی برخی از مسئولین و مربیان مدارس با ترغیب و تشویق و به صورت غیر مستقیم دانش‌آموزان را به عدم حضور در کلاس و در نتیجه تعطیلی مدارس سوق می‌دهند. آیا چنین کاری برای آنان جایز است؟ تکلیف دانش‌آموزان چیست؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: ملاک در این گونه امور قانون و مقررات باشد جایز نیست.^۱
آیت‌الله مکارم شیرازی: در صورتی که برخلاف قوانین و مقررات باشد جایز نیست.^۲

---

۱. همان.

۲. همان.

۵۱. سؤال: بعضی از مربیان حرکات ورزشی را دقیق نمی‌آموزند و این باعث ناراحتی‌هایی در مفصل و اندام ورزشکار می‌شود، آیا مربی ضامن است؟

پاسخ: آیت‌الله صافی گلپایگانی: کسی که به فن و عملی جاهل است جایز نیست به عنوان معلم و مربی آن فن، مردم را اغفال کند و اگر کسی را مجبور به انجام عملی نماید که موجب ضرر و زیان شود طبق ضوابط شرعی ضامن است و باید از او جلوگیری شود.^۱

مکان تدریس

سؤال: در وقف نامه‌ای آمده است: معلّمی که بچه را تربیت می‌نماید روزی دو جزء قرآن

بخواند آیا مباشرت لازم است
یا می‌تواند نایب بگیرد؟

پاسخ: آیت‌الله اراکی^۱: بعید نیست استفاده مباشرت
نه استنابه.^۱

سؤال: در یک قبرستان که
وقفی بودن زمین آن معلوم
نیست مدرسه‌ای ساخته‌اند اینک
آموزگاران می‌خواهند در آنجا
نماز ظهر و عصر بخوانند در
این‌صورت نماز آنها چه حکمی
دارد؟

پاسخ: آیت‌الله بهجت^۱: نماز خواندن در آنجا
منعی ندارد.^۲

سؤال: آیا از درآمد
موقوفاتی که اختصاصی به حوزه
علمیه دارد علاوه بر

۱. استفتائات قرآنی، ص ۸۴.

۲. استفتائات، مسئله ۲۱۶.

حق التدریس اساتید می‌توان
 مصرف هزینه‌های جنبی مانند
 آب، برق و سرویس‌های ایاب و
 ذهاب اساتید و حقوق
 خدمتگذاران و غیره که لازم و
 ملزم یکدیگرند نمود؟

پاسخ: آیت‌الله صافی گلپایگانی: به طور کلی
 عوائد موقوفه باید در مواردی که واقف معلوم کرده
 صرف شود و چون ترتیبات مقرر در موقوفات یکسان
 نیست اظهار نظر کلی در آن میسر نمی‌باشد، باید در هر
 مورد با ملاحظه وقفنامه اظهار نظر شود.^۱

حق التدریس و وظایف مالی

سؤال: در خلال بعضی از دروس دانشکده اقتصاد استاد به بحث درباره بعضی از مسائل مربوط به قرض ربوی و مقایسه راههای تحصیل و ربا در تجارت و صنعت و غیر آن می‌پردازد تدریس این درس و اجرت گرفتن در برابر آن چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: مجرد تدریس و بررسی مسائل قرض ربوی حرام نیست.^۱

سؤال: در برخی از مراکز تعلیم و تربیت مشاهده می‌شود معلم یا مدیری که کارمند یکی از بخش‌های اداری است با

---

۱. اجوبه الاستفتاءات، مسئله ۱۳۲۲.

موافقت مسئول اداری مستقیم خود در ساعات رسمی کارش مبادرت به تدریس در مدارس دیگری می‌کند و علاوه بر حقوق ماهانه خود اجرت این تدریس را هم دریافت می‌کند، آیا این کار و گرفتن اجرت در برابر آن جایز است؟

پاسخ: موافقت مسئول مستقیم کارمند با تدریس او در اثناء ساعات رسمی کارش در برابر ساعات رسمی کارش هر وقت حقوق دریافت می‌کند حق ندارد در برابر تدریس در مدارس دیگر در همان ساعت رسمی کارش حقوق دیگری دریافت نماید.^۱

سؤال: حقوق اساتیدی که در دانشکده الهیات فقه و اصول تدریس می‌کنند چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: وجوب تدریس و

۱. همان، مسئله ۱۹۷۰.

آموزش چیزی که یاد دادن آن واجب کفایی است مانع گرفتن حقوق در برابر تدریس فقه و اصول در دانشکده نیست بخصوص اگر دریافت حقوق به خاطر حضور در دانشگاه و اداره کلاس باشد.^۱

سؤال: آموزش مسائل شرعی توسط روحانیون در مقابل اخذ اجرت از مردم چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت الله خامنه‌ای: هر چند اجمالاً آموزش مسائل حرام و حلال فی نفسه واجب است و اجرت گرفتن در برابر آن جایز نیست، گرفتن اجرت برای مقدماتی که اصل آموزش احکام متوقف بر آنها نیست و شرعاً هم بر انسان واجب نیست مانند حضور در مکان خاص اشکال ندارد. همچنین است حقوق اساتیدی که به تدریس و آموزش فقه و اصول مشغول می‌باشند.^۲

با معلمان

۱. همان، مسئله ۱۱۱۱.

۲. اجوبه الاستفتاءات، سؤال ۳۵.

سؤال: در غذا خوری دانشگاه‌ها بعضاً دانشجویان جهت تحویل و صرف غذا مراجعه نمی‌کنند و سهمیه غذای آنان را اساتید و یا افراد دیگر بدون پرداخت هزینه میل می‌کنند در حالی که هزینه آن قبلاً توسط دانشجویان پرداخت شده

است و اگر غذا توسط دیگران میل نشود فاسد می‌گردد. تکلیف شرعی این مسئله چیست؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: ملاک در این گونه امور، قانون و مقررات مربوط می‌باشد و باید طبق آن عمل شود.^۱

آیت‌الله مکارم شیرازی: در صورتی که غذا فاسد

می شود استفاده آن برای دیگران مانعی ندارد.^۱

سؤال: برخی از معلمان از تغذیه مخصوص دانش آموزان میل می کنند آیا این کار از نظر شرعی مسئولیت دارد؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: در صورتی که مخصوص دانش آموزان باشد و مقررات اجازه استفاده از آن را به معلمان ندهد نباید از آن استفاده کنند.^۲

سؤال: در مدرسه ای اتاقی را جهت بوفه اجاره داده اند و از محل اجاره بها برای کادر و معلمین صبحانه تهیه می کنند آیا این کار از نظر شرعی اشکالی ندارد؟

پاسخ: آیت الله خامنه ای: ملاک قانون و مقررات

---

۱. استفتاء از دفتر.

۲. همان.

است که باید بر طبق آن عمل شود.^۱

آیت‌الله مکارم شیرازی: هرگاه مسئول مدرسه چنین

اختیاری داشته باشد اشکالی ندارد.^۲

سؤال: در برخی از مدارس به مناسبت روز معلم درس‌ها را تعطیل کرده و برنامه‌هایی اجرا می‌کنند. آیا چنین کاری مجاز است؟ اگر این برنامه‌ها تبدیل به مجالس رقص و آواز شود چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله مکارم شیرازی: در صورتی که

آمیخته با حرام باشد جایز نیست.^۳

سؤال: در برخی از موارد استاد به خاطر تفهیم بیشتر درس، مقداری بیشتر از ساعت

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

مقرر، دانش‌آموزان را در کلاس نگه می‌دارد. آیا در این صورت حقی از دانش‌آموزان ضایع شده است؟ اگر این مقدار وقت اضافه از وقت کلاس و استاد بعدی باشد چه حکمی پیدا می‌کند؟

پاسخ: آیت‌الله مکارم شیرازی: لازم است مطابق مقررات یا با اجازه مسئولین مدرسه که در این زمینه اختیارات قانونی دارند عمل شود.^۱

سؤال: در روز معلّم دانش‌آموزان به حسب وظیفه برای معلّم خویش هدیه می‌برند حال اگر این هدیه دادن:

۱. به منظور نفوذ در دل معلّم برای دادن نمره بیشتر و ارفاق بالاتر باشد،

۲. برخلاف میل معلّم باشد،

۳. برخلاف قوانین باشد،

حکم شرعی هر یک چیست؟

پاسخ: آبت الله مکارم شیرازی: در این سه صورت

هدیه اشکال دارد.^۱

سؤال: زن معلّم است و این امر را یک فریضه

شرعی می‌داند، ولی شوهرش عقیده دارد که کارش در

بیرون خانه مانع رسیدگی و تربیت صحیح فرزندان

می‌شود و باید یا وقت کارش، را صرف در خانه نماید یا

وقت خانه را صرف کارش. تکلیف چیست؟

پاسخ: خارج شدن زن از منزل باید با اجازه شوهرش

باشد، ولی شوهر نمی‌تواند او را وادار به رسیدگی به

فرزندان نماید.^۲

سؤال: آرایش کردن خانم‌ها در بیرون خانه یا

آنهایی که مشغول کار و یا درس هستند چه حکمی دارد؟

پاسخ: اگر در معرض دید نامحرم است باید خود

۱. همان.

۲. استفتائات امام خمینی، ج ۳، ص ۳۴۶.

را بپوشاند.^۱

سؤال: برخی معلمین و مسئولین مدرسه در مواردی از دانش‌آموزان برای انجام کارهای شخصی استفاده می‌کنند. چنین کاری از نظر شرعی چه حکمی دارد؟

پاسخ: کار کشیدن و پی کار فرستادن فرزندان مردم خصوصاً بدون اجازه والدینشان کار پسندیده‌ای نیست.^۲

سؤال: آیا زن می‌تواند موقع اجرای عقد نکاح با شوهر شرط کند که در امر تدریس کماکان ادامه داده و در جلسات مختلف شرکت کند یا نه؟

پاسخ: آیت‌الله فاضل لنکرانی^۱: مانعی ندارد.

آیت‌الله تبریزی^۱: شرعاً عمل مباح در ضمن عقد

---

۱. جامع الاحکام، آیت‌الله صافی گلپایگانی، ج ۲، ص ۱۶۳، سؤال ۱۶۸۲.
۲. مردم و برداشت‌های احکام، ص ۱۳۶.

صحیح و نافذ است. والله العالم.

آیت الله مکارم شیرازی: مانعی ندارد.^۱

سؤال: زوج در موقع ازدواج با اشتغال زوجه در خارج از منزل موافقت کرده و متعهد شده که مانع از ادامه کار زوجه نشود، حال بعد از گذشت چند سال از زندگی و اشتغال زوجه مانع از ادامه کار او گشته و چون در سند ازدواج ضمانتی برای تخلف از شرط نشده زوجه تقاضای طلاق خود را به علت تخلف از شرط به دادگاه تقدیم نموده است، آیا این خواسته زوجه در طلاق و جدایی از شوهر برای دادگاه قابل قبول می‌باشد؟

۱. استفتائات قرآنی، ص ۵۸.

پاسخ: آری، اگر شوهر تخلف از شرط کند زوجه می‌تواند نکاح را فسخ کند.^۱

سؤال: اگر خانمی در عقد دائم و وظائف زناشویی را انجام دهد و در مواقعی که شوهر در منزل نیست بدون اجازه او بخواهد برای تدریس یا خیاطی از منزل بیرون برود چه حکمی دارد؟ (ناگفته نماند که شوهر اجازه نمی‌دهد.)

پاسخ: آیت‌الله صافی گلپایگانی: اگر زن در عقد نکاح شرط اشتغال به تدریس یا خیاطی در خارج از منزل را نکرده باشد، شوهر حق ممانعت را دارد در غیر این صورت خروج زن بدون اجازه شوهر معصیت است.^۲

سؤال: در مدارس معمولاً به جهت قدردانی از مربیان و

---

۱. استفتائات جدید آیت‌الله مکارم شیرازی، سؤال ۹۶۱.
۲. جامع الاحکام، آیت‌الله صافی گلپایگانی، ج ۲، ص ۳، سؤال ۱۳۳۴.

معلمین هدایایی از طرف مدرسه یا از طرف دانش‌آموزان به مناسبت روز گرامیداشت مقام معلم اهدا می‌کنند، آیا گرفتن این‌گونه هدایا شرعاً اشکال دارد؟

پاسخ: آیت‌الله نوری همدانی: دادن این‌گونه هدایا در هر دو مورد اشکال ندارد ولی اگر در موردی بدانیم که هدیه دهنده نظری دارد و می‌خواهد با او برخلاف

ضوابط عمل شود باید از گرفتن آن خودداری کرد.^۱
۷۲. سؤال: اگر معلم بین شاگردان تبعیض قائل شود چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله تبریزی^۱: چنانچه تبعیض از جهت مصلحت باشد مثلاً اینکه شاگرد مذکور فرزند شهید است مانعی ندارد.^۲

۱. استفتاء از دفتر.

۲. استفتائات، مسئله ۲۲۶۹.

۷۳. سؤال: شخصی که در محل عمومی تدریس می‌کند و رضایت شرکت بعضی از افراد را در کلاس درس خود ندارد و شخصی را از آمدن در درسش نهی می‌کند. آیا این نهی حرمت تکلیفی بر آن فرد دارد یا نه؟

پاسخ: آیت الله صافی گلپایگانی: در فرض سؤال، چنانچه تدریس برای استفاده عموم بلامانع است شرکت شخصی مفروض در درس، اشکالی ندارد.^۱

تنبیه شاگردان

سؤال : حکم تنبیه دانش‌آموزان توسط متولی یا معلم مدرسه چیست؟

پاسخ : اگر بدن دانش‌آموز قرمز یا کبود شده باشد دیه داشته و نیاز به کسب رضایت دارد.^۱

آیت‌الله فاضل لنکرانی^۱ : در مواردی که تأدیب متوقف به تنبیه بدنی باشد ولی اذن دهد، تنبیه به مقداری که موجب دیه نشود شرعاً مانعی ندارد، ولی اگر تنبیه بر خلاف مقررات جمهوری اسلامی ایران باشد مطلقاً جایز نیست. ضمناً زدن و تنبیه بدنی گاهی موجب دیه می‌شود که به قرار زیر است:

اگر سیلی زدن به صورت، موجب سرخی صورت شود، باید یک و نیم مثقال طلای مسکوک^۲ که به او پردازد؛ و اگر موجب کبود شدن و سبز شدن صورت گردد، ۳ مثقال و اگر سیاه شد ۶ مثقال و اگر جای دیگر

۱ . پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری، استفتائات.

۲ . هر مثقال طلای مسکوک برابر ۱۸ نخود است

بدن به واسطه زدن سرخ یا کبود یا سیاه شد، باید نصف آنچه گفته شد به عنوان دیه پرداخت شود؟^۱

آیت الله مکارم شیرازی: زدن دانش آموزان جایز نیست، مگر اینکه این امر به خاطر تربیت آنها لازم باشد و با اجازه ولی باشد و با توجه به اینکه در شرایط فعلی آثار منفی آن بیشتر است، لازم است حتی الامکان از این کار پرهیز شود.^۲

سؤال: معلّمی دانش آموزی را در کلاس و در برابر دیگر دانش آموزان به شدت تنبیه کرده است، آیا آن دانش آموز حق مقابله به مثل را دارد یا نه؟

پاسخ: آیت الله خامنه‌ای: دانش آموز حق مقابله یا پاسخ گویی به گونه‌ای که شایسته مقام معلّم و استاد نباشد

۱. جامع المسائل، سؤال ۱۲۵۳..

۲. استفتائات جدید، آیت الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۴۸، سؤال ۱۵۸۴.

ندارد و بر او واجب است که حرمت معلّم را حفظ نموده و نظم کلاس را رعایت نماید، همان گونه که بر معلّم واجب است احترام دانش آموز را در برابر همکلاسی هایش حفظ کرده و آداب تعلیم اسلامی را رعایت نماید.^۱

سؤال: اگر شخصی پسر بچه ای را کتک زده باشد و آن بچه هنوز بالغ نشده باشد باید از آن کودک حلالیت بخواهد یا از پدر و مادر او؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: باید از پدر و مادر او حلالیت طلبیده و احتیاطاً هنگامی که کودک بالغ شد از خود او نیز حلالیت بخواهد.^۲

سؤال: معلم بازنشسته آموزش و پرورش هستم، به اقتضای شغل گاهی بچه های مردم را

۱. رساله اجوبه الاستفتائات، سؤال ۱۳۳۴.

۲. استفتائات جدید آیت الله مکارم شیرازی، ج ۲، ص ۵۲۲، سؤال ۱۷۵۱.

تنبيه بدنى كرده ام و حال دسترسى به فرد فرد آنان را ندارم كه حلاليت بطلبم ، چگونه مى توانم رد مظالم بكنم؟

پاسخ: آيت الله مكارم شيرازى: اگر از طرف پدران آنها مجاز بوده ايد و در حد مشروع تنبيه انجام شده مشكلى نداريد و اگر چنين نبوده و دسترسى به آنها را نداريد چنانچه تنبيهى بوده كه ديه به آن تعلق مى گرفته بايد مقدار ديه را از طرف صاحب اصلى آن در راه خدا بدهيد و اگر در حد ديه نبوده براى آنها استغفار و كار خير انجام دهيد.^۱

سؤال: آيا براى آموزگار يا مسئولين آموزشگاه جايز است دانش آموزان را به جهت آوردن تصاوير و يا وسايلى مشابه آن

---

۱. استفتائات جديد آيت الله مكارم شيرازى، سؤال ۱۶۰۵.

که منافی عفت عمومی است
تنبیه بدنی نماید؟

پاسخ: آیت الله نوری همدانی: خیر.^۱

سؤال: آموزگاری به دلیل اینکه دانش آموز تکالیف
خود را انجام نمی دهد و یا در آن سهل انگاری می کند دفتر
او را پاره می کند، در این صورت آیا ضامن می باشد و باید
مثل آن را تهیه نماید یا خیر؟

پاسخ: آیت الله نوری همدانی: بلی ضامن است.^۲

---

۱. استفتاء از دفتر.

۲. همان.

ارفاق و تقلب

سؤال: من دبیر دبیرستان هستم، گاهی اتفاق می‌افتد که در امتحان آخر سال، دانش‌آموزی در درس من برای قبول شدن محتاج یک یا دو نمره است، اما وقتی که ورقه او را تجدید نظر می‌کنم هیچ جایی برای اضافه کردن نمره به جواب‌های او وجود ندارد مگر اینکه خودم به جواب‌های ورقه امتحانی او دست بزنم. با توجه به اینکه عمر انسان با ارزش است و بعضاً این دانش‌آموزان از خانواده‌های فقیر می‌باشند و اگر مردود شوند اثرات منفی در آنها و زندگی آنها ایجاد می‌شود و معلم تشخیص می‌دهد که اگر میزان نمره را به او بدهد

نتیجه مثبتی در زندگی و حیات او دارد آیا این کار جایز است؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: چنانچه این مقدار در میان دیران متعهد معمول باشد مانعی ندارد.^۱

سؤال: دانش‌آموزی که نمره نمی‌آورد و تحت عناوینی چون رضای خداوند و یا آشنایی، نمره‌ای که حق وی نیست به او داده می‌شود آیا عنوان ظلم به این کار صدق می‌کند؟

پاسخ: آیت الله مکارم شیرازی: این کار نوعی

ظلم

است و تبعیض است که نه تنها موجب رضای خدا نیست بلکه مایه نارضایتی حق تعالی است، مگر در مواردی که استحقاق ارفاق دارد که باید آن را نیز درباه همه کسانی که آن ویژگی را دارند اعمال کند.^۲

۱. استفتائات جدید، آیت الله مکارم شیرازی، ج ۳، ص ۵۳۳، سؤال ۱۷۵۵.

۲. همان، ج ۱، ص ۵۰۱، سؤال ۱۶۲۷.

سؤال: در مدرسه‌ای مدیران یا معلمان از برخی دانش‌آموزان در رابطه با کارهای مدرسه کمک می‌گیرند و به ازای آن چند نمره در حق آنان ارفاق می‌کنند. آیا این کار شرعاً درست است؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: ملاک قانون و مقررات مربوط است و باید طبق آن عمل شود.^۱
آیت‌الله مکارم شیرازی: در حدی که مقررات اجازه می‌دهد اشکالی ندارد.^۲

همکاری آموزشی با مؤسسات بیگانه

سؤال: همکاری آموزشی با مؤسسات و شرکت‌های بیگانه چه حکمی دارد؟

پاسخ: آیت‌الله خامنه‌ای: همکاری و شرکت با مؤسسات فرهنگی بیگانگان و فرق ضاله که از عوامل مهم استعمار و تضعیف مسلمین و تقویت کفار بوده

۱. استفتاء از دفتر.

۲. همان.

جایز نیست. ۱

فهرست منابع

۱. لغت نامه دهخدا.
۲. استفتائات جدید، آیت الله مکارم شیرازی.
۳. پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
۴. جامع المسائل آیت الله فاضل لنکرانی، ۱.
۵. سیمای فرزندگان، .
۶. سیمای معلم - احمد صافی.
۷. کنز العمال ج ۱۰.
۸. ماهنامه پاسدار اسلام شماره ۱۸۵.
۹. مردم و نداشت های احکام.
- ۱۰.
- ۱۱.
۱۲. آداب تعلیم و تعلم در اسلام.
۱۳. اخلاق تدریس.
۱۴. استفتائات امام خمینی ۱ ج ۲.
۱۵. استفتائات قرآنی.
۱۶. بحار الانوار ج ۳۲.
۱۷. تحف العقول.
۱۸. جامع الاحکام، آیت الله صافی گلپایگانی، ج ۲.
۱۹. رساله حقوق امام سجاده ۷ - شرح نراقی.

۲۰. غررالحکم.
۲۱. الکافی، ج ۱.
۲۲. کتاب مریبان، دارم بزرگتر می شوم.
۲۳. نهج البلاغه، فیض الاسلام
۲۴. نهج الفصاحه.
۲۵. وسائل الشیعه.
۲۶. سایت hawze.net.
۲۷. رساله دانشجویی.
۲۸. نگاه و پوشش.

مجموعه کتب چاپ شده سال ۸۸-۸۹

انتشارات نورالهیاد

چاپ شده	امام حسن عسکری (ع)
چاپ شده	امام هادی (ع)
چاپ شده	امام جواد (ع)
چاپ شده	امام مهدی (عج)
چاپ شده	آیه‌های غیرت
چاپ شده	آموزش ترجمه کتب عربی
چاپ شده	چهل حدیث پیشگیری از جرم
چاپ شده	نقش خانواده در پیشگیری از انحرافات
چاپ شده	وظایف دولت در پیشگیری از جرم
چاپ شده	نقش حکومت در پیشگیری از جرم
چاپ شده	جرائم و گناهان ریشه ای

چاپ شده	راز حجاب
چاپ شده	احکام حجاب و عفاف
چاپ می‌شود	احکام دانش آموزی و دانشجویی
چاپ می‌شود	اخلاق
چاپ می‌شود	قرآن سرمایه معنویت

چاپ می شود

پیامک

چاپ می شود

زندگی امام رضا(ع)